

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

КОВАЛЬЧУК ГАЛИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 37.091.39 – 022.332 : 005.336.2/.3 : 330.1(043.3)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН
У СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ**

13.00.09 – теорія навчання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

КИЇВ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Міністерство освіти і науки України, м. Київ.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Сергієнко Володимир Петрович,
Національний педагогічний університет імені
М. П. Драгоманова, завідувач кафедри комп'ютерної
інженерії та освітніх вимірювань.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
академік НАПН України,
Сисоєва Світлана Олександрівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
завідувач науково-дослідної лабораторії освітології;

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник
Васьківська Галина Олексіївна,
Інститут педагогіки НАПН України,
завідувач відділу дидактики;

доктор педагогічних наук, професор
Чобітько Микола Григорович,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, професор кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи.

Захист відбудеться «24» листопада 2016 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.452.01 в Інституті педагогіки НАПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-Д, каб. 418.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Інституту педагогіки НАПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-Д.

Автореферат розісланий «24» жовтня 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої
вченої ради



О. В. Онопрієнко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Економічна освіта й підготовка конкурентоспроможних фахівців-економістів у трансформаційний період в Україні є серед найважливіших чинників господарського й соціального зростання суспільства. Освіта є інтелектуальним фундаментом розвитку продуктивних сил, створення умов для успішної діяльності кожної галузі народного господарства, подолання кризових явищ в економіці. Мета модернізації освіти полягає у створенні підґрунтя для розвитку й творчої професійної самореалізації кожного, у вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати й навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської й світової спільноти. З огляду на це постають завдання: підвищення доступності якісної безперервної освіти; організації навчання конкурентоспроможного людського капіталу для суспільства й економіки, формування економічної культури і кожної особистості, і суспільства загалом.

Важливість розвитку професійної підготовки фахівців для сучасної економіки та впровадження інноваційних технологій навчання й виховання підкреслено у нормативно-правових актах, які визначають стратегію розвитку освіти. Зокрема, в Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.), Концепції розвитку економічної освіти (2004 р.), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки зазначено, що освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку, поліпшення добробуту людей, створення умов для самореалізації кожної особистості та формування нових життєвих орієнтирів. Основні концепції й напрями розгортання неперервної освіти висвітлено у вимогах міжнародних освітніх стандартів і кваліфікацій (МСКО), документах Європейського Парламенту та Ради ЄС: «Європейський простір у сфері вищої освіти» (1999 р.), «Про подальше європейське співробітництво у сфері забезпечення якісної системи вищої освіти» (2006 р.), «Про основні професійні навички, необхідні для отримання освіти протягом усього життя» (2006 р.), «Про встановлення Європейської кваліфікаційної структури для можливості отримати освіту протягом усього життя» (2008 р.), «Про єдину для Співтовариства Схему прозорості кваліфікацій і компетентності (Europass)» (2004 р.) та ін.

Розвиток економічної освіти й інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), перехід навчальних закладів до моделі відкритої освіти, що ґрунтується на принципах особистісно-орієнтованого навчання й студентоцентризму, потребують оновлення теоретичних і методичних засад навчання економічних дисциплін, переходу від суб'єкт-об'єктної до суб'єкт-суб'єктної парадигми навчально-виховного процесу й створення дидактичної моделі для реалізації суб'єктної керованості й індивідуально-ініційованих кооперацій у навчанні.

З урахуванням зазначених завдань актуальними є подальші дослідження з проблем удосконалення професійної підготовки фахівців для економіки та підприємництва, зокрема теоретичних аспектів технологій навчання в контексті забезпечення якості особистісно- й професійно-орієнтованого навчання в неперервній освіті.

Філософські й теоретико-методологічні основи розвитку неперервної освіти відображено у працях багатьох провідних учених, серед них: В. П. Андрущенко, О. В. Аніщенко, І. Д. Бех, Н. М. Бібік, М. І. Бурда, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, В. І. Луговий, Л. Б. Лук'янова, Н. Г. Ничкало, О. І. Пометун, В. П. Сергієнко, С. О. Сисоєва, О. В. Сухомлинська, І. В. Фольварочний та ін.

Основні принципи побудови й використання педагогічних технологій у вищій школі та закладах неперервної освіти висвітлено у працях багатьох учених, зокрема: А. М. Алексюка, С. І. Архангельського, В. П. Безпалька, В. Ю. Бикова, Г. О. Васьківської, С. У. Гончаренка, В. С. Данюшенкова, В. І. Євдокимова, М. В. Кларіна, В. І. Лозової, В. М. Монахова, А. С. Нісімчука, О. С. Падалки, О. М. Пехоти, П. І. Підкасистого, В. Ю. Питюкова, О. І. Пометун, І. Ф. Прокопенка, О. Я. Савельєва, С. О. Сисоєвої, Д. В. Чернілевського, М. А. Чошанова та ін.

Серед шляхів підвищення якості економічної освіти є впровадження професійно-орієнтованих дидактичних технологій, які забезпечують умови для вивчення економічних дисциплін, моделювання професійно значущих особистісних якостей майбутнього фахівця та їх формування у процесі професійної підготовки.

Професійно-орієнтовані дидактичні технології в економічній освіті необхідно розглядати як комплекс взаємопов'язаних технологій навчання економічних дисциплін, що підпорядковуються вимогам Державних стандартів, Галузевих стандартів вищої освіти та цілям діяльності навчального закладу, і мають урахувати системи мотивації учнів/студентів, перспективи їхньої соціально-економічної та професійної самоідентифікації, формування професійної особистості, що відповідає психолого-педагогічним вимогам до функціонування системи «професійне навчання – практична діяльність» згідно з парадигмою «знання для забезпечення якості життя». Відповідно до цього вважаємо, що усі технології навчання економічних дисциплін мають бути професійно-орієнтованими.

Підґрунтям для розвитку професійно-орієнтованого навчання є діяльнісна теорія навчання, основні положення якої представлено у працях Б. Г. Ананьєва, Дж. Андерсона, Г. О. Балла, С. П. Бочарової, Л. С. Виготського, П. Я. Гальперіна, В. В. Давидова, Л. В. Занкова, Ф. Б. Ломова, Г. С. Костюка, О. М. Леонтєва, В. М. Моляко, З. О. Решетової, Н. Ф. Талізної, В. Д. Шадрікова та ін.

За результатами аналізу наукових першоджерел виявлено, що увага дослідників зосереджується переважно на обґрунтуванні теоретичних засад якості освіти, оновленні змісту освіти на основі компетентнісного та особистісно-орієнтованого підходів, що іноді є суперечливими між собою, запровадження компетентнісного підходу в практику навчання учнів та професійної підготовки студентів у ВНЗ.

Водночас, недостатньо досліджень теоретико-методичних засад ефективності технологій навчання в контексті забезпечення якості та результативності навчання й розвитку професійної особистості майбутнього фахівця, що створюють підґрунтя для втілення концепції суб'єктної керованості у процесі професійного навчання. Як виявляє практика, у проектуванні процесу вивчення економічних дисциплін домінує стихійність вибору технологій навчання та конкретних методів активного навчання, які мали б сприяти реалізації професійно-орієнтованих цілей навчання. Не визначено їх місце у навчальному процесі з урахуванням потреб забезпечення конкурентоспроможності майбутнього фахівця в умовах локального соціально-економічного середовища.

Отже, враховуючи аналіз нормативно-правових актів, наукових джерел, практики навчання економічних дисциплін, зважаючи на актуальність проблеми, її значення для розвитку технологій навчання в економічній освіті, обрано тему цього дослідження **«Теоретико-методичні засади технологій навчання економічних дисциплін у системі неперервної освіти»**, що відповідає концептуальним засадам розвитку неперервної економічної освіти, з урахуванням сучасних положень антропоцентричної філософії та соціології освіти, вимог парадигми особистісно- й компетентісно-орієнтованого навчання, викликів глобалізованого інформаційного суспільства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження пов'язано з темами науково-дослідних робіт кафедри педагогіки та психології Київського національного економічного університету: «Теоретичні та методичні засади формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців» (РК № 0107U007382); «Ефективність педагогічної освіти в економічному університеті: цілі, зміст, методи, форми» у контексті наукових досліджень Інституту педагогіки і психології професійної освіти НАПН України з теми «Психолого-педагогічні основи технологій навчання у вищій школі» (РК № 0199U000390); «Удосконалення організації навчального процесу в умовах застосування дистанційних та тренінгових технологій навчання» (РК № 0105U001892); «Психолого-педагогічні засади модернізації навчального процесу в економічному університеті в умовах реалізації положень Болонської декларації» (РК № 0107W001844).

Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту вищої освіти НАПН України (протокол № 4 від 3 квітня 2006 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 10 від 26 грудня 2006 р.).

Мета дослідження полягає в розробленні й обґрунтуванні теоретичних і методичних засад реалізації професійно-орієнтованих технологій навчання економічних дисциплін для забезпечення якості навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців-економістів у системі неперервної економічної освіти.

Відповідно до мети дослідження сформульовано такі основні **завдання**:

1. На підставі аналізу наукової педагогічної, психологічної та економічної літератури з'ясувати понятійно-категоріальний апарат предмета дослідження.
2. Дослідити сутність поняття «неперервна освіта», процес його становлення; значення, рівні, складові й завдання економічної освіти в системі неперервної освіти та підготовки фахівців для економіки й підприємництва.
3. Обґрунтувати теоретичні й методичні засади технологій навчання економічних дисциплін для формування професійних компетентностей і забезпечення якості навчання майбутніх фахівців-економістів.
4. У межах проблеми дослідження схарактеризувати зміст якості навчання майбутніх фахівців, окреслити шляхи підвищення якості в економічній освіті.
5. Розкрити особливості технологій навчання економічних дисциплін та їх значення у формуванні професійних компетентностей майбутніх фахівців для економіки та підприємництва.
6. Розробити педагогічну модель реалізації професійно-орієнтованих технологій керованої результативності навчання економічних дисциплін.

7. Розробити й упровадити методичну модель організації навчально-виробничих тренінгів економічного спрямування як різновиду професійно-орієнтованих тренінгових технологій навчання економічних дисциплін.

Об'єкт дослідження: навчально-виховний процес у системі неперервної економічної освіти.

Предмет дослідження: теоретичні й методичні засади технологій навчання економічних дисциплін у системі неперервної освіти в контексті формування професійних компетентностей і забезпечення якості навчання майбутніх фахівців.

Концепція дослідження. На основі аналізу теорій, закономірностей, методологічних підходів і практик економічної освіти, тенденцій розвитку неперервної освіти побудована концепція реалізації технологій навчання як основного інструменту забезпечення якості навчання майбутніх фахівців для економіки й підприємництва, формування їхніх професійних компетентностей і професійно значущих особистісних якостей, які є компонентом гуманітарних засад розвитку спільнот, що навчаються, і забезпечення якості життя на рівні локального соціально-економічного середовища.

Загальнонауковим методологічним підходом у реалізації технологій навчання економічних дисциплін є антропоцентризм, який обумовлює значення зростаючої суб'єктної активності для розширення меж особистісно-професійної реалізації, професійного розвитку й трудової мобільності у сфері домінуючих економіко-особистісних інтересів. Конкретно-наукові методологічні підходи обумовлюють принципи моделювання педагогічної системи технологій навчання за цілями їх застосування: для функціонально-змістового навчання (формування фахово-предметних компетентностей) і для особистісно-соціального навчання (формування особистісно-соціальних компетентностей). Важливим результатом професійно-орієнтованого навчання є формування особистості майбутнього фахівця й розроблення його власної стратегії трудової мобільності в динаміці розвитку ринків праці. Головним чинником ефективності реалізації технологій навчання в економічній освіті виступає суб'єктна активність учнів/студентів у форматі самокерованого навчання.

Навчання економічних дисциплін досліджується як система, що функціонує й розвивається завдяки реалізації стійких взаємозв'язків між її компонентами, суб'єктами навчально-виховного процесу й економіко-педагогічного середовища. У процесі економічної освіти реалізуються різні дидактичні цілі: на рівні суспільства, громади – розвиток якісної освіти для забезпечення якості життя, підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти відповідно до вимог розвитку суспільства, економіки; на рівні закладу освіти – сприяння професійній самореалізації особистості, розвитку економічної культури й свідомості особи, підготовка фахівців для потреб ринку праці у кваліфікованих працівниках; на рівні особистості, яка здобуває освіту, – забезпечення особистісно-професійного розвитку згідно з її індивідуальними здібностями й потребами. Результатом навчання економічних дисциплін є: розвиток економічного мислення, формування економічної та професійної компетентностей фахівців, підготовка учнів/студентів до особистісно-професійної самореалізації та розвитку протягом усього життя.

Істотне поліпшення якості навчання економічних дисциплін можливе за умови розроблення сучасних теоретичних і методичних засад економічного навчання учнів/студентів та реалізації у навчальному процесі закладів неперервної освіти відкритої (гнучкої) системи технологій навчання, що ґрунтується на єдності наукової фундаментальності, професійної та особистісної спрямованості навчання.

Це зумовить:

- інтеграцію традиційних та інноваційних методів навчання як чинників підвищення ефективності навчально-виховного процесу, активізацію навчально-пізнавальної діяльності й розвиток творчої активності суб'єктів навчання;
- забезпечення індивідуалізації та диференціації навчання, реалізацію особистісно-орієнтованого підходу для суб'єктної керованості у навчанні;
- формування професійно значущих якостей учнів/студентів, потрібних для діяльності в економічній сфері, розвиток їхнього економічного мислення;
- використання механізмів суспільної та індивідуально-ініційованої кооперації на локальних рівнях професійного навчання майбутніх фахівців для економіки, що реалізуються в структурно-функціональній моделі забезпечення якості навчання та створення умов для: інтерактивної взаємодії суб'єктів неперервної освіти, конвергенції освітніх, навчальних і соціальних заходів на основі синергії змістового, суб'єктного й результативного компонентів якості навчання.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що ефективний розвиток навчання в системі неперервної освіти можливий за умови теоретико-методологічного й методичного обґрунтування дидактичних технологій, які використовуються на різних її рівнях, на основі їх цільовідповідного моделювання з урахуванням сучасних положень антропоцентричної філософії та соціології освіти, вимог особистісно-орієнтованої моделі сучасної освіти, визначення методичного й суб'єктно-характеристичного аспектів навчально-виховного процесу.

Конкретизація цілей навчання економічних дисциплін у неперервній освіті обумовлює модернізацію всіх інших компонентів педагогічної системи, зокрема технологій навчання. Організація навчання економічних дисциплін на засадах компетентнісного підходу потребує розроблення показників і критеріїв діагностування рівнів сформованості економічної, професійної компетентностей та інших значущих показників навчання, що створює підстави для прогнозування динаміки освітніх результатів. Теоретично обґрунтована система технологій особистісно-, компетентнісно- й соціально-орієнтованого навчання є інструментом реалізації цілей економічної освіти й передбачає конструювання системи завдань, змісту, форм, методів, засобів навчання економічних дисциплін.

Методологічну основу дослідження становлять:

- базові положення діалектики, ідеї філософії освіти як інтегративної сфери наукових знань, принципи філософії гуманізму, що визначають особистість як найвищу цінність суспільства: особистісної зорієнтованості, соціокультурної спрямованості, активної творчої діяльності в процесі неперервної освіти;
- концептуальні положення теорії пізнання, теорії особистості та її розвитку в процесі діяльності, навчання й виховання, основні положення про єдність свідомості та діяльності, розвиток як основний спосіб існування людини у процесі різних форм взаємодії, теорії поетапного формування розумових дій;

– висновки освітології про єдність біологічного й соціального, національного й загальнолюдського чинників у навчанні й вихованні особистості, поєднання принципів індивідуалізації, диференціації та інтеграції у професійній освіті;

– фундаментальні положення загальної дидактики, теорії й методики навчання економіки про взаємозумовленість педагогічних явищ, взаємозалежність між організацією, змістом навчальної діяльності й розвитком професійної особистості.

Теоретичну основу дослідження становлять положення психологічної та педагогічної галузей науки про закономірності навчально-виховного процесу, основи проектування освітніх систем, розвиток педагогічних технологій, структуру й зміст економічної освіти, формування економічного світогляду та економічного мислення, міжпредметних зв'язків економічних та інших суспільних дисциплін.

Вагомими для дослідження є наукові праці, що розкривають: системний підхід у педагогіці (В. І. Бондар, С. У. Гончаренко, Т. А. Ільїна, В. Г. Кремень); закономірності навчально-виховного процесу та їх відображення в змісті економічної освіти й методики викладання економіки, формування економічного мислення, підготовки людини до діяльності в ринкових умовах засобами економічної освіти (А. Ф. Аменд, Г. С. Беккер, П. Боуттке, А. Ф. Павленко, Д. Причитко, В. К. Розов, М. Г. Сергєєва, П. Хейне, М. Г. Чобітько); значення цілеспрямованої діяльності для розвитку особистості в процесі навчання й виховання (К. О. Абульханова-Славська, О. А. Асмолов, Ю. К. Бабанський, І. Д. Бех, Вол. І. Бондар, Л. С. Виготський, В. В. Давидов, О. В. Киричук, Г. С. Костюк, О. М. Леонтєв, І. Я. Лернер, В. І. Лозова, А. С. Макаренко, С. Л. Рубінштейн, М. М. Скаткін, В. О. Сухомлинський); фундаментальні загально-дидактичні засади навчального процесу вищої й середньої, профільної та професійної освіти (О. А. Абдулліна, А. М. Алексюк, Н. М. Бібік, Вол. І. Бондар, Г. О. Васьківська, С. У. Гончаренко, О. М. Новіков, А. В. Петровський, І. П. Смирнов, О. Я. Савченко, К. Чарнецькі, Н. І. Шиян); впровадження особистісно-орієнтованого, суб'єктно-діяльнісного, компетентнісного підходів у процесі навчання (Б. Г. Ананьєв, О. А. Бодальов, І. О. Зимня, В. В. Краєвський, Н. В. Кузьміна, О. М. Леонтєв, П. І. Підкасистий, А. В. Хуторської, І. С. Якиманська), концепції дидактичної інженерії та проектування гнучких навчальних технологій і сучасних дидактичних систем (В. П. Беспалько, А. З. Кіктенко, М. В. Кларін, О. М. Пехота, Г. К. Селевко, С. О. Сисоєва, М. А. Чошанов, Г. П. Щедровицький, Ф. Янушкевич); організацію модульного навчання за циклами дисциплін різної спеціалізації (А. В. Алексюк, Л. О. Богданова, І. Бойм, В. О. Огнев'юк, А. В. Фурман); моделювання рівнів засвоєння бази знань з предмета й критеріїв ефективності процесу навчання (А. С. Бебело, В. А. Козаков, Г. О. Ковальчук, С. В. Степаненко); дослідження критеріїв ефективності процесу навчання (Ю. Г. Клюквін, І. О. Мельников, І. Т. Огородніков, М. М. Скаткін, С. Г. Шаповаленко); неперервну професійну освіту й освіту дорослих (О. В. Аніщенко, О. І. Локшина, Л. Б. Лук'янова, Н. Г. Ничкало, О. В. Овчарук, Л. Є. Сигаєва, С. О. Сисоєва); концепції педагогічної майстерності й ролі викладача в навчальному процесі (І. А. Зязюн, Н. В. Кузьміна, В. О. Сластьонін, Л. І. Рувінський); компетентнісний підхід до формування професійних умінь у процесі навчання (І. О. Зимня, Н. В. Кузьміна, Дж. Куллахан, Н. Ф. Тализіна, Дж. Равен); організацію професійно-орієнтованого навчання майбутніх економістів у

процесі здобуття вищої освіти й розвитку персоналу (М. В. Вачевський, А. М. Колот, В. М. Монахов, О. С. Падалка, А. Ф. Павленко, І. М. Репіна, С. В. Степаненко); управління соціальними системами й людським розвитком на підприємстві, управління знаннями та економіки знань (В. М. Данюк, А. М. Колот, В. М. Петюх); теоретичні й методичні засади стратегічного менеджменту якості освіти, вимог і критеріїв для оцінювання результатів і якості навчання (А. Є. Бахмутський, Г. М. Блінов, С. О. Бояшова, В. Г. Васильєв, П. В. Дмитренко, В. О. Кальней, Л. П. Коробович, Е. М. Коротков, І. С. Криштофик, І. П. Підласий, В. В. Олійник, В. П. Сергієнко); застосування методів активізації навчання, зокрема сюжетно-рольового, ситуаційного, евристичного й контекстного (А. А. Вербицький, Т. О. Дмитренко, А. Р. Марков, Д. О. Новиков, І. М. Носаченко, В. Я. Платов, А. М. Смолкін, Ф. Члозек, Г. П. Щедровицький та ін.).

Для досягнення мети й виконання завдань дослідження на різних його етапах було використано узгоджені **методи дослідження**, зокрема:

теоретичні: *теоретичний аналіз* джерел з проблем теорії та методики економічного навчання, синтез, порівняння, систематизацію основних положень психолого-педагогічної, економічної літератури щодо предмета дослідження, вивчення нормативно-правових документів у галузі неперервної освіти, довідково-енциклопедичних, Інтернет-ресурсів, дисертаційних робіт, авторефератів, наукових видань із досліджуваної проблеми, *історико-ретроспективний* – для дослідження характеристик і тенденцій розвитку неперервної освіти, особистісно-орієнтованого й компетентісно-орієнтованого підходів до реалізації технологій навчання, чинників та організаційно-педагогічних засад цього процесу; *системно-структурний* – для виокремлення й характеристики компонентів дидактичних систем, змісту якості навчання, чинників якості й ефективності навчання майбутніх економістів;

емпіричні: *педагогічне моделювання й проектування* – для розроблення теоретичної моделі системи навчання економіки, виявлення закономірностей та особливостей її функціонування на основі кількісного та якісного аналізу результатів педагогічного експерименту; розроблення змісту, педагогічних умов, моделі формування професійних компетентностей, методичної матриці навчально-виробничих тренінгів, структурно-функціональної моделі реалізації технологій керованої результативності навчання; *методи педагогічного експерименту* – спостереження, бесіди, опитування, інтерв'ю, узагальнення педагогічного досвіду, рейтинг і самооцінювання, вивчення результатів навчальної діяльності, анкетування, порівняння – для вивчення практики технологій навчання; аналіз результатів методами математичної статистики й комп'ютерного опрацювання даних.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалась у ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (КНЕУ), в Навчально-науковому інституті менеджменту безпеки Університету економіки і права «КРОК»; серед студентів і викладачів таких вищих навчальних закладів: Львівський банківський інститут, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова; на базі обласних інститутів підвищення кваліфікації вчителів, з учнями й учителями загальноосвітніх закладів, слухачами корпоративних навчальних закладів. В дослідженні на всіх його етапах брали участь

понад 1840 студентів, більше 90 викладачів вищих навчальних закладів, вчителі економіки, понад 4270 учнів із 178 загальноосвітніх шкіл різних областей України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що *уперше*:

- концептуально обґрунтовано й експериментально перевірено теоретичні й методичні засади реалізації технологій навчання економічних дисциплін, які охоплюють усі компоненти навчально-виховного процесу (мету, зміст, форми і методи, дидактичні умови, інструменти моніторингу й контролю) для забезпечення якості навчання й формування професійних компетентностей майбутніх фахівців у системі неперервної освіти з урахуванням умов їх особистісно-професійного становлення, соціальної керованості, розвитку суспільства й ринків праці;

- проаналізовано навчання економічних дисциплін як систему педагогічних впливів і заходів, які через реалізацію професійно-орієнтованих технологій навчання з позицій суб'єктно-діяльнісного підходу забезпечують формування активної професійної особистості майбутнього фахівця та його професійного розвитку у системі неперервної економічної освіти протягом усього життя;

- розроблено, обґрунтовано й апробовано педагогічну модель реалізації системи технологій професійно-орієнтованого навчання та їх консистентного застосування у процесі традиційного й інноваційного навчання;

- комплексно досліджено й структуровано складові змісту економічних знань для учнів загальноосвітніх шкіл; впроваджено розподіл структури змісту економічних предметів за змістовими лініями у Державному стандарті загальної середньої освіти, що відповідає суб'єктно-діяльнісному підходу в реалізації економічної освіти, розроблено й упроваджено рівневу систему дидактичних завдань з предмета «Економіка» для учнів загальноосвітніх закладів;

- здійснено класифікацію та структурно-функціональний аналіз видів та компонентів професійної компетентності фахівців для економіки, рівнів та критеріїв їх сформованості, обґрунтовано технології їх формування; обґрунтовано педагогічне конструювання моделі «портал знань - портал компетентностей» як інструмента управління якістю навчання, розроблено й апробовано модель «Learning-skate» з використанням ІКТ для самокерованого навчання економічних дисциплін;

- розроблено й теоретично обґрунтовано класифікацію й методичну систему реалізації професійно-орієнтованих тренінгів для майбутніх фахівців – економістів;

- **уточнено й конкретизовано**: чинники якості навчання в економічній освіті; формування економічних знань у навчально-виховному процесі середньої загальноосвітньої та вищої школи, комплексної діагностики результатів навчання у моделі «Атестаційний тематичний комплекс»; зміст понять «професійна компетентність майбутнього економіста», «економічна компетентність», сучасні підходи до формування професійних компетентностей майбутніх фахівців, організації навчання економічних дисциплін з використанням Internet-ресурсів для розвитку особистісно-професійних якостей майбутніх економістів;

- **набули подальшого розвитку**: концептуальні ідеї щодо обґрунтування мети й завдань неперервної економічної освіти, ролі різних соціальних ланок в економічній освіті учнів та студентів, профорієнтаційної роботи серед них, актуальності посилення ролі викладачів економічних дисциплін у розвитку мотивації досягнень студентів; методи навчання економічних дисциплін, дидактичні

умови формування професійних компетентностей майбутніх економістів; обґрунтування ролі особистісного чинника в реалізації технологій навчання, методичні аспекти активізації пізнавальної діяльності суб'єктів учіння; сутність понять «освіта упродовж життя», «неперервна економічна освіта», «технології навчання», «якість навчання», «локальне економіко-педагогічне середовище», «суб'єктні дидактичні цілі», «технології керованої результативності навчання».

Практичне значення дослідження полягає в тому, що сформульовані теоретичні положення й методичні засади реалізації професійно-орієнтованих технологій, організаційно-педагогічні й дидактичні умови професійно-орієнтованого навчання можуть застосовуватись для удосконалення взаємодії суб'єктів у неперервній економічній освіті, підвищення якості навчання у професійній підготовці фахівців для економіки, розвитку їхніх навчально-професійних мотивів з урахуванням особливостей локального економіко-педагогічного середовища.

Результати дослідження використано для розроблення Концепції економічної освіти для 12-річної школи (2001 р.), змістових ліній галузі «Суспільствознавство» в Державному стандарті базової та повної середньої школи (2003-2004 рр.), навчальних програм і літератури з економіки для загальноосвітніх навчальних закладів та суспільно-економічних дисциплін для вищих навчальних закладів. Теоретично обґрунтовано й розроблено навчально-методичне забезпечення реалізації тренінгових технологій професійно-орієнтованого навчання з економічних дисциплін на базі КНЕУ, розроблено програму й запроваджено тренінг-курс для викладачів-тренерів випускових кафедр КНЕУ «Впровадження тренінгових технологій у навчальний процес» (2004–2006 рр.). Обґрунтовано технології проектування навчальних бізнес-тренінгів на основі системно-діяльнісного підходу з урахуванням інтеграції рівнів безперервного навчання та прогнозованої сфери економічної діяльності, що дає змогу моделювати навчальну діяльність як неперервний процес, відповідає вимогам професійного саморозвитку майбутнього фахівця й умовам соціально-професійного середовища. Розроблено і впроваджено авторські навчальні програми й навчально-методичні комплекси з економіки у середній школі. Методичні розробки автора використовуються у навчальних закладах різних рівнів акредитації при викладанні дисциплін економічного й психолого-педагогічних циклів.

Впровадження результатів дослідження. Результати дослідження й розроблені навчальні програми впроваджено в практичну діяльність закладів освіти та органів управління освітою, що підтверджується відповідними довідками (довідка № 18/12-1978/1 від 07.08.2015 р. Трускавецької міської ради Львівської області; акт № 151 від 28.04.2016 р. про впровадження в Навчально-науковому Інституті менеджменту безпеки Університету економіки і права «КРОК»; довідка № 05.02-11/160 від 01.06.2016 р. ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»; довідка від 18.02.2016 р. ДВНЗ «Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова»; довідка № 68-15-488 від 30.07.2015 р. ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»; довідка № 45-15/61 від 30.05.2016 р. Полтавського університету економіки і бізнесу; довідка № 55-65/669 від 21.06.2016 р. ДВНЗ «Бердянський державний педагогічний

університет»; довідка № 312-33/02 від 29.06.2016 р. ДВНЗ «Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка»).

Вірогідність результатів дослідження забезпечено теоретико-методологічною обґрунтованістю його вихідних положень, реалізацією основних розробок у процесі вивчення економічних предметів у закладах середньої загальної освіти, дисциплін психолого-педагогічних циклу у вищих навчальних закладах, позитивними результатами їх упровадження; використанням комплексу методів дослідження, адекватних його об'єкту, предмету, меті й завданням; репрезентативністю вибірки; поєднанням кількісного та якісного аналізу одержаних результатів, опрацювання емпіричних даних за допомогою методів математичної статистики.

Особистий внесок здобувача у працях, опублікованих у співавторстві, полягає у: дослідженні й апробації технологій розроблення й використання засобів навчання для вивчення економічних дисциплін, обґрунтуванні змісту й значення, організації й планування, моделювання структури завдань і критеріїв оцінювання самостійної роботи з економічних дисциплін, розробленні технологій контролю та оцінювання результатів навчання з економічних дисциплін, актуалізації й висвітленні проблем технологізації навчання в економічній освіті, розробленні й апробації моделі комплексної дидактичної гри-тренінгу «Фінансово-господарська діяльність підприємства», розробленні й обґрунтуванні експериментальних навчальних програм для поглибленого вивчення предмета «Економіка» у загальноосвітній школі («Економіка родини», «Світ грошей», «Психологія бізнесу») [53]; розробленні юридичних кейсів соціально-економічного змісту для інтегрованого навчання соціально-педагогічних, економічних і юридичних дисциплін [54]; розробленні концепції, теорії й методичної системи реалізації тренінгових технологій навчання майбутніх економістів [56], педагогічної моделі упровадження навчально-професійних тренінгів для вивчення економічних дисциплін [46]; окресленні короткого змісту економічної освіти для базової школи (5-9 кл.) і старшої школи (10-12 кл.), розробленні й обґрунтуванні ключових положень змісту й стандартизованих результатів навчання за основними змістовими лініями з економіки у галузі «Суспільствознавство» («Людина як суб'єкт економічних відносин», «Господарювання і виробництво», «Економіка України (національна економіка)», «Україна і світ (міжнародна економіка)») [57].

Апробація результатів дослідження здійснювалася за безпосередньою участю автора в експериментальній роботі, шляхом публікацій матеріалів дослідження й оприлюднення його результатів на наукових форумах, на семінарах, нарадах, курсах інститутів післядипломної освіти, на засіданнях методоб'єднань учителів економіки. Апробація здійснювалась у навчально-виховному процесі закладів середньої, вищої та позашкільної освіти. Здобувач входила до складу робочої групи з упровадження зовнішнього незалежного оцінювання з економіки (2003 р.), була членом журі IV етапу Всеукраїнської олімпіади з географії та економіки (2002, 2003, 2004 рр.). Основні положення дисертації представлено у публікаціях і виступах на науково-практичних заходах, зокрема таких:

міжнародних наукових конференціях: I – VII Міжнародні науково-практичні конференції «Управління процесом кадрового забезпечення інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України» (м. Київ, 2006–2013 рр.); I – VI Міжнародні

науково-практичні конференції «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (м. Київ, 2006 – 2011 рр.); II Міжнародний форум фахівців у галузі освітніх вимірювань (м. Київ, 2012 р.); IV Міжнародна науково-методична конференція «Освітні вимірювання-2013: ЗНО як інструмент забезпечення рівного доступу до вищої освіти й оцінювання якості освіти: оцінювання, інтерпретація, використання результатів» (м. Київ – м. Яремче, 2013 р.); VII Міжнародна науково-практична конференція «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (м. Київ – м. Ялта, 2013 р.); научно-практическая конференция «Творческая личность как объект психолого-педагогических исследований» (г. Белгород, 2014 г.); V Міжнародна науково-методична конференція «Освітні вимірювання – 2015. Формування зовнішнього незалежного оцінювання : методологія, модель, основні складові» (м. Одеса, 2015 р.); I Міжнародна науково-практична конференція «Студентоцентризм у системі забезпечення якості освіти в економічному університеті» (м. Київ, 2016 р.);

всеукраїнських наукових конференціях: «Україна та глобальні процеси: географічний вимір» (м. Луцьк, 2000 р.); Асоціації «Відроджені гімназії України»: Навчально-виховний процес у закладах для обдарованих дітей як система формування життєвої компетентності особистості» (Рівне, 2004 р.); щорічні міжвузівські конференції на базі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (м. Київ, 2000 – 2016 рр.).

Публікації. Основні положення й результати дослідження відображено у 112 публікаціях, з них: 1 – монографія, 1 – підручник (у неподільному співавторстві), 19 – навчально-методичних посібників (7 – одноосібних); 21 статті у наукових фахових виданнях, 23 публікації у збірниках матеріалів конференцій, 5 – публікації в міжнародних наукових періодичних виданнях, 17 – публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації. Одноосібних публікацій – 68.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук **«Формування професійних педагогічних умінь у майбутніх викладачів економіки»** захищена у 1999 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.452.01. в Інституті педагогіки Академії педагогічних наук України. Матеріали кандидатської дисертації у даному дослідженні не використовувалися.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел на 41 сторінці (464 найменування, з них 172 – іншомовних), 7 додатків на 42 сторінках. Робота містить 56 таблиць і 14 рисунків. Загальний обсяг дисертації – 546 сторінок, основний текст викладено на 437 сторінках рукопису.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу, концепцію, розкрито методологічні та теоретичні засади, методи й етапи експериментально-дослідної роботи. Розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, визначено особистий внесок здобувача, подано відомості про апробацію й упровадження результатів дослідження, публікації за темою виконаної роботи.

У першому розділі **«Актуальні питання технологій навчання для професійної підготовки фахівців у неперервній освіті»** схарактеризовано теоретичні засади проблеми дослідження, висвітлено чинники удосконалення технологій навчання в системі неперервної освіти для забезпечення якості навчання майбутніх фахівців з урахуванням вимог ринку праці та глобалізації економічних процесів. Технологію навчання визначено як науково обґрунтовану, організаційно оформлену, комплексну програму взаємодії викладача та студентів (учнів) у навчальному процесі, в основі якої лежить методична система, що визначається метою навчання й гарантує досягнення запланованих результатів діяльності.

Виокремлено основні структурні компоненти технології навчання: 1) концептуальна основа; 2) змістова частина: мета навчання, загальні й конкретні дидактичні цілі; зміст навчального матеріалу; 3) процесуальна частина, що включає засоби реалізації технології: організацію навчального процесу, форми й методи навчальної діяльності учнів і вчителя, моніторинг результатів навчального процесу.

Схарактеризовано сутність поняття «неперервна освіта» як освіта протягом усього життя та її визначальний компонент – безперервне навчання (Lifelong Learning): *«вся навчальна діяльність, здійснювана протягом усього життя, з метою поліпшення знань, навичок та компетенцій у межах особистої, громадянської, соціальної та/або пов'язаної із зайнятістю перспективи»*. Серед основних цілей безперервного навчання в контексті документів Євросоюзу Європейської стратегії зайнятості визначено такі: розвиток особистісних виконавських умінь (старанність), активної громадянської позиції, соціальна інтеграція, адаптивність та працевлаштування/самозайнятість. Виокремлено етапи неперервної освіти й навчання: допочаткова, початкова, середня, додипломна, професійна, непрофесійна соціальна освіта. На основі здійсненого аналізу нормативно-правових актів і теоретичних першоджерел обґрунтовано, що неперервна освіта (упродовж усього життя) є основною тенденцією XXI століття у соціально-економічному розвитку спільнот. Схарактеризовано нормативно-правове забезпечення розвитку неперервної освіти, зокрема й економічної.

Обґрунтовано, що структурною та функціональною складовою сучасної освіти упродовж усього життя є економічна освіта, яка реалізується за різних форм професійної підготовки фахівців та економічного навчання інших учнів. Компоненти непрофесійного навчання з економіки наявні в змісті предметів шкільного компонента у початковій, основній і старшій школі. Економічний зміст реалізується також у заходах професійного орієнтування школярів у позакласній навчально-виховній роботі та позашкільної освіти учнів (вихованців, слухачів).

Основним компонентом неперервної економічної освіти є соціально-економічне навчання, адже економіка як наука досліджує економічні відносини в суспільному виробництві, поняття, категорії, закони, закономірності функціонування економічних систем, проблеми економічної історії, функціонування державних механізмів управління економікою на галузевому та регіональному рівнях, методи й економічні важелі регулювання економічних процесів та їх ефективність. Соціально-економічне навчання в широкому розумінні означає процес і результат засвоєння учнями/студентами соціальних та економічних знань і вмінь, формування якостей особистості, що відповідають потребам економічного розвитку суспільства, включення в мультиагентні соціальні відносини.

Значні ресурси для удосконалення економічної освіти мають інноваційні дидактичні технології, серед яких вагоме місце посідають конструкційні технології професійно-орієнтованого навчання, зміст якого забезпечує можливість професійної та практичної підготовки фахівців відповідно до певних освітньо-кваліфікаційних рівнів. *Професійно-орієнтованим* визначено навчання як таке, що враховує суб'єктні дидактичні потреби, обумовлені особливостями майбутньої професії чи спеціальності. Воно передбачає поєднання навчальних засобів для оволодіння професійно-орієнтованими знаннями з розвитком професійно значущих особистісних якостей і набуття спеціальних навичок, що відповідають основним видам професійної діяльності та є необхідними для особистісно-професійного розвитку й успішної професійної діяльності (майбутнього) фахівця.

Технології професійно-орієнтованого навчання з економічних дисциплін у вищих навчальних закладах (ВНЗ) розглядаються в контексті сучасних напрямів модернізації професійної підготовки майбутніх економістів згідно з вимогами Болонського процесу та економічної кон'юнктури на ринках праці в Україні. Важливими умовами реалізації технологій навчання у професійній підготовці є індивідуалізація й практична спрямованість навчання, що становлять основу для формування усіх складових професійної компетентності майбутніх фахівців. Підґрунтям для розроблення цих технологій є положення діяльнісної теорії навчання, висвітлені у працях Б. Г. Ананьєва, Г. О. Балла, Л. С. Виготського, П. Я. Гальперіна, О. М. Леонтєва, В. М. Моляко, З. О. Решетової, С. Л. Рубінштейна, Н. Ф. Талізінної, В. Д. Шадрикова та ін.

До найважливіших результатів професійно-орієнтованого навчання віднесено різні види професійних компетентностей: фахова (предметна); методична (технологічна); соціальна; особистісна. Вони визначають здатність майбутнього фахівця усвідомлено використовувати знання та майстерність у практичній діяльності, яка оцінюється за результатами виконання роботи відповідно до стандартів професійної діяльності. Компетентність визначено як *активну спроможність фахівця реалізувати всі компоненти діяльності, яка зумовлюється його знаннями, навичками, уміннями, а також здібностями й психічними властивостями*, здатність (*ability*) бути продуктивним та ефективним у майбутньому – в зоні актуального розвитку. Оскільки різні види компетентності є взаємозалежними, ефективність їх реалізації не має безпосереднього зв'язку з видом компетентності та сферою практичного застосування. Різні види компетентностей можуть також бути конкурентними між собою, зокрема, предметно-технологічні й

особистісно-соціальні компетентності можуть вступати в суперечність, залежно від цілей професійної та/або життєвої самореалізації індивіда. Моделі компетентності лежать в основі індивідуалізації навчання та є інструментом розроблення персоніфікованих планів професійного саморозвитку студента з урахуванням можливостей його працевлаштування та специфіки посадових професіограм.

Узагальнену педагогічну модель реалізації технологій навчання економічних дисциплін представлено на рисунку 1.

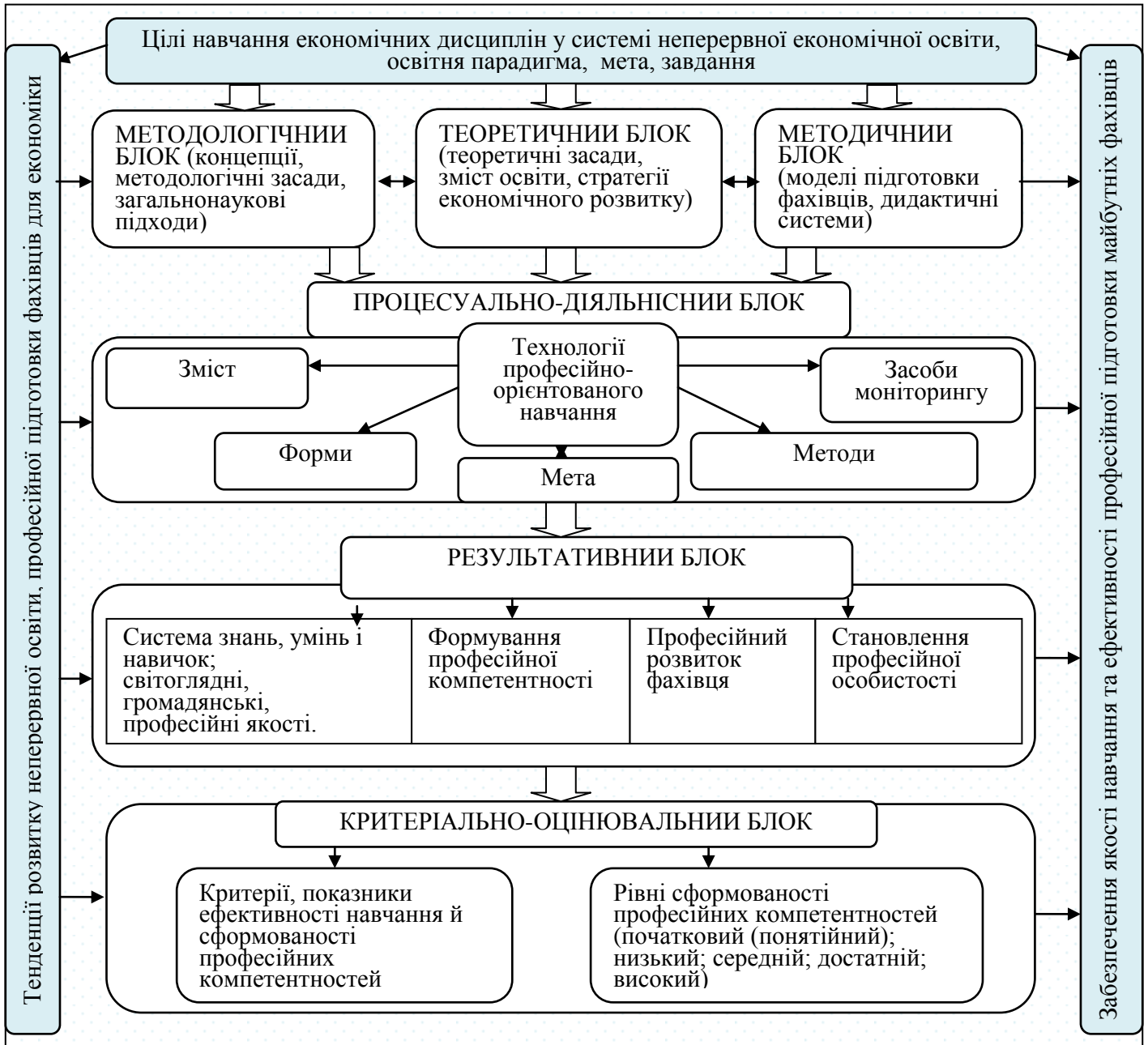


Рис. 1. Узагальнена педагогічна модель реалізації технологій навчання економічних дисциплін

Для цілеспрямованого формування професійних компетентностей необхідно забезпечити інтерактивну взаємодію суб'єктів навчання на основі базових методологічних підходів. Універсальними й актуальними для нашого дослідження теоретико-методологічними підходами є *антропоцентричний* і *соціоцентричний*.

Принцип антропоцентризму означає інтегроване поєднання у змісті діяльності соціальних вимог з життєвими орієнтирами особистості, «вибором себе» й самореалізації. У контексті цього підходу учень/студент є суб'єктом саморозвитку, а процес виховання – як створення умов і надання допомоги для вільного самовизначення й самореалізації на кожному освітньо-віковому періоді. Соціоцентричний підхід полягає у тому, що освіта розглядається як соціокультурний феномен, у процесі здобуття освіти відбувається формування учня як професійної особистості, який здатний оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, орієнтується в реаліях та перспективах соціокультурної динаміки, підготовлений до життя й праці у світі. «Професійна особистість» є особливою конкретизацією категорії «особистість», що характеризує людину як працівника, який має: відповідні професійні знання, уміння, навички, професійну зацікавленість; професійний інтерес і професійні здібності; професійне ставлення й фаховий підхід до праці.

У другому розділі «**Методичні засади навчання економічних дисциплін у неперервній освіті**» наведено порівняльні характеристики дидактичних систем, які впроваджуються в економічній освіті (системно-орієнтоване (традиційне) навчання; професійно-орієнтоване (фахове) навчання; особистісно-орієнтоване (антропоцентричне) навчання; соціально-орієнтоване (колаборативне) навчання; місце-орієнтоване навчання), та їх процесуально-організаційних компонентів, що реалізуються в навчанні економічних дисциплін (форми організації навчального процесу (навчальні заняття; самостійна, позааудиторна робота); форми навчальної діяльності (фронтальна, парна, групова, індивідуальна); форми допрофесійного навчання (навчально-виробнича практика); методи навчання (активні, інтерактивні, дослідницькі, змішане навчання); засоби навчання: ТЗН, програмне забезпечення загального та спеціального призначення; критерії та рівні навчальних досягнень за результатами навчання; моніторинг якості навчання). Схарактеризовано поняття «зміст навчання» (структура, зміст і обсяг навчальної інформації, засвоєння якої забезпечує особі можливість здобуття освіти й кваліфікації, отримання фундаментальної наукової, професійної та практичної підготовки згідно певних освітньо-кваліфікаційних рівнів) та «зміст економічного навчання» (економічні знання; суспільно-історичний досвід, що відображає види людської діяльності; способи діяльності за зразком та навчальний досвід їх здійснення; способи творчої економічної діяльності; навчальний досвід особистісно-професійної самореалізації).

Розкрито сутність поняття «якість навчання», обґрунтовано інваріантні методичні інструменти забезпечення якості навчання з урахуванням цілей навчання економічних дисциплін. Представлено розуміння проблеми якості навчання з точки зору студентів ВНЗ – майбутніх економістів. Якість освіти, зокрема студентів, за результатами професійної підготовки, є визначальною передумовою ефективної самореалізації молоді у практичній діяльності. Важливим для забезпечення якості навчального процесу є встановлення кола «всіх зацікавлених осіб» – суб'єктів якості освіти. Водночас необхідно враховувати вимоги європейських директив і рекомендацій у галузі «Освіта-2020», «Освіта упродовж усього життя», ключових компетенцій і кваліфікаційних рівнів.

Основними напрямками забезпечення якості навчання є зміст, методичні заходи й інструменти, контрольні-вимірювальні матеріали, що відповідають реалізації основних аспектів освіти: філософсько-соціокультурного, змістово-технологічного, ціннісно-світоглядного, комунікативного, структурно-організаційного. До інваріантних методичних інструментів забезпечення якості навчання віднесено:

- удосконалення змісту й форм реалізації неперервної освіти у світлі вимог Національної рамки кваліфікацій та Європейської кваліфікаційної структури;
- створення й функціонально-змістове наповнення муніципальної системи забезпечення якості освіти локального економіко-педагогічного середовища;
- конструювання «предметного поля якості» предметними циклами навчання з урахуванням освітньо-вікових періодів учасників навчальних груп;
- урахування особистісних чинників ефективності та мотивації до навчання;
- планування професійного зростання та кар'єрних стратегій майбутніх фахівців у процесі навчання;
- активізація дидактичних процесів у професійно-орієнтованому навчанні за рахунок індивідуалізації та диференціації навчання, використання технологій інформаційно-комунікаційного навчання, міждисциплінарних підходів для реалізації «змішаного» навчання (у тому числі й відкритого Е-навчання);
- упровадження систем управління знаннями, моделей віртуалізації навчання, застосування технологій управління контентом та спільною роботою груп.

У третьому розділі «**Практика реалізації технологій навчання економічних дисциплін у системі неперервної освіти**» наведено характеристики базових технологій професійно-орієнтованого навчання (функціонально-змістових, особистісно-соціальних та інтегративних), які сприяють формуванню компонентів професійних компетентностей майбутніх економістів. Висвітлено групи економічних дисциплін відповідно до предметної структури економічної науки: 1) загально-економічні (економікс, основи економіки, економіка суб'єктів господарювання); 2) соціально-економічні (економічна психологія, дидактика економіки, психологія бізнесу, економічна соціологія, економічна історія, соціальна педагогіка, професійна освіта); 3) професійно-економічні (фахового спрямування за напрямками підготовки); 4) природничо-математичні економічного спрямування; 5) інженерно-комп'ютерні дисципліни економічного спрямування. Поняття «економічні дисципліни» визначено як систему відповідним чином структурованих знань з окремих галузей економічної науки, вивчення яких забезпечує здобуття освіти та/або кваліфікації певного рівня. Подано авторську класифікацію технологій навчання економічних дисциплін за їх очікуваними професійно значущими результатами для формування професійних компетентностей (рис. 2).

Описано технології професійно-орієнтованого навчання, ознаки, за якими схарактеризовано якість і результативність навчання. Обґрунтовано методи для формування професійних компетентностей. Технології навчання обґрунтовано за переважанням методичних систем, які базуються на методах активізації навчання, й забезпечують формування особистісно-, професійно- та соціально значущих якостей учасників навчання, за рахунок спеціально створених умов навчального середовища.

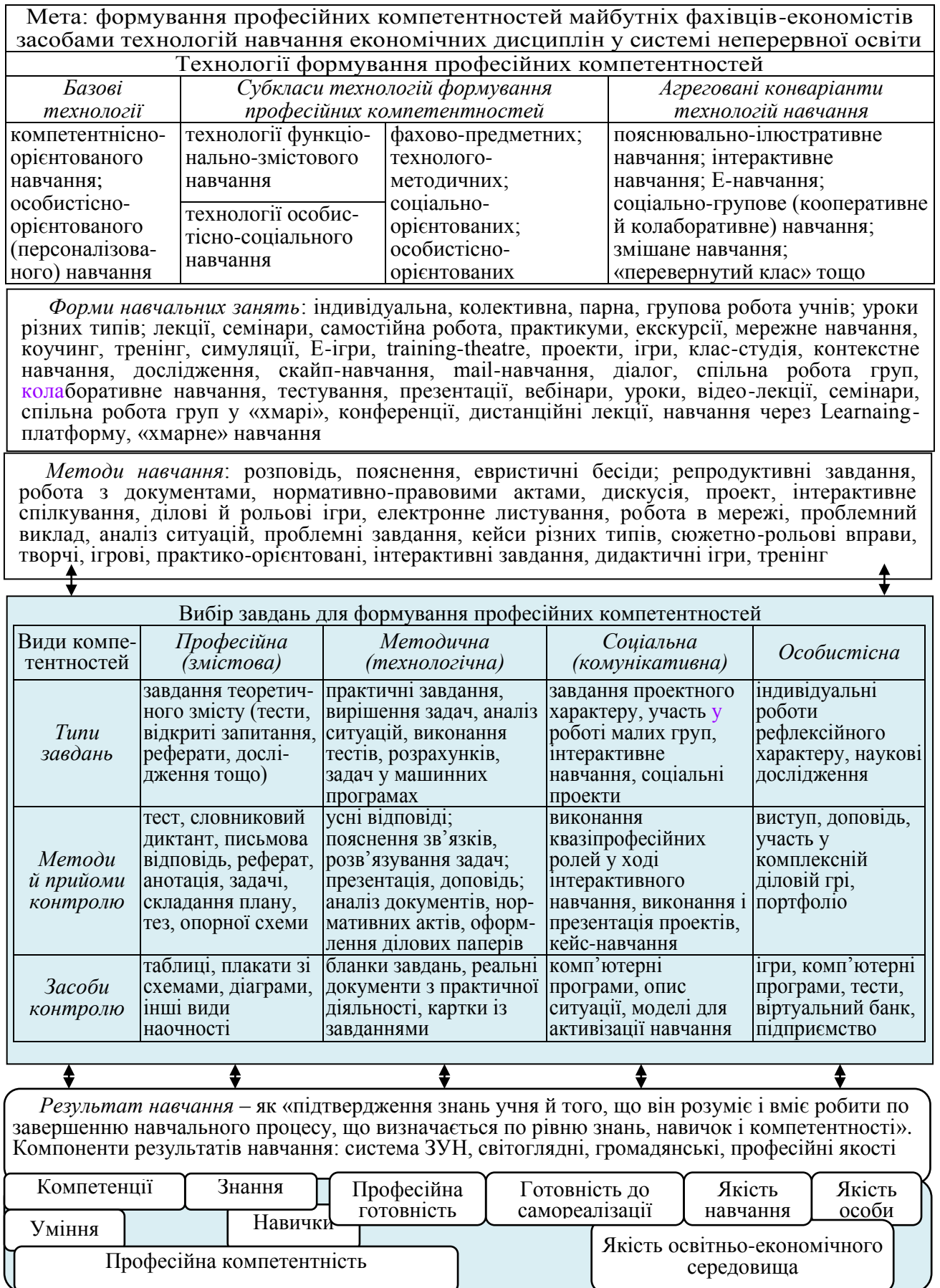


Рис. 2. Формування професійних компетентностей засобами технологій навчання економічних дисциплін

Базовими для конструювання гнучких технологій професійно-орієнтованого навчання визначено технології евристично-контекстного навчання з урахуванням вимог індивідуалізації й практичної спрямованості, що є основою для професійного розвитку й формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

У педагогічній моделі представлено: технології функціонально-змістового навчання, технології особистісно-соціального навчання економічних дисциплін, у складі яких реалізуються різноманітні агреговані конваріанти дидактичних технологій і методів навчання (пояснювально-ілюстративне навчання; інтерактивне навчання; Е-навчання; соціально-групове (кооперативне й колаборативне) навчання; змішане навчання тощо). Основні чинники вибору певних груп і конваріантів технологій навчання є такими: місце економіки в системі наук та її специфіка, рівні й етапи економічної освіти, особливості освітньо-вікових груп, цілі здобуття освіти й економічного навчання. Відповідно, перед викладачем постають завдання оптимізації вибору й узгодження дидактичних технологій з використанням процесуально-змістового, особистісно-орієнтованого та професійно-орієнтованого підходів, вимог активізації навчання, розвитку інформаційно-цифрового середовища, технізації навчання й праці тощо.

Технології навчання економічних дисциплін, які відображено у розділі, визначають зміст і структуру пізнавальної діяльності суб'єктів навчання, методичний інструментарій для формування професійних компетентностей.

Різноманітність технологій професійно-орієнтованого навчання зумовлює необхідність подальших досліджень щодо проектування технологій керованої результативності навчання, розвитку самокерованого навчання, які є соціально-когнітивними інструментами для забезпечення суб'єктних вимірів якості навчання.

У четвертому розділі **«Проектування компонентів технологій керованої результативності навчання з економічних дисциплін»** розкрито дидактичні умови проектування та реалізації інтенсивних технологій керованої результативності навчання (*ТКРН*) економічних дисциплін у системі неперервної освіти. Визначено й обґрунтовано поняття «суб'єктні дидактичні цілі» (СДЦ) – як комплекс очікуваних результатів навчальної діяльності суб'єкта навчання, що зумовлений індивідуальними потребами індивіда, з урахуванням компонентів його навчальної мотивації, нахилів, бажань та намірів актуального життєвого періоду, що спрямовують студента у навчанні та визначають його навчально-пізнавальну діяльність, і «технології керованої результативності навчання» – як гнучку конструкційну систему спеціально упорядкованих методичних компонентів навчального процесу, що спрямована на реалізацію суб'єктних дидактичних цілей учасників навчальних груп/студентів, узгоджених із частковими дидактичними цілями предметів професійно-орієнтованої підготовки й загальними освітніми цілями конкретного навчального закладу. Інструментами керованості в системі технологій інтенсивного професійно-орієнтованого навчання є такі компоненти структурно-функціональної рамки технологій навчання: дидактичні цілі предмета, СДЦ, джерела знань та способи їх опрацювання (мультиагентне й мультимодальне навчання), тематичні блоки завдань, які відповідають цілям формування компетентностей професійної особистості майбутнього фахівця.

За основні підходи до проектування змісту й процесу *ТКРН* визначено: особистісно-орієнтований підхід, суб'єктно-діяльнісний, професійно-орієнтований і компетентнісний. Професійно-орієнтоване навчання базується на формуванні самокерованої, соціально відповідальної особистості суб'єкта, активна позиція якого є системоутворювальним чинником цілісного педагогічного процесу.

Висвітлено функціональні можливості та компоненти *ТКРН* у контексті забезпечення якості навчання фахівців. Розкрито значущість чинників СДЦ та соціально-педагогічної взаємодії учасників навчальних груп у забезпеченні якості навчання. Висвітлено роль викладача для самокерованого навчання студентів. Схарактеризовано самокероване навчання як процес, за якого суб'єкти беруть на себе ініціативу й відповідальність в діагностиці потреб навчання, розробленні цілей, виявленні інтелектуальних і матеріальних ресурсів для навчання, у виборі й застосуванні стратегій та оцінки результатів навчальної діяльності.

Обґрунтовано методичну модель «Атестаційний тематичний комплекс» для підвищення ефективності контролю в навчанні, яка містить тематичні блоки завдань відповідно до структури компетентностей, які формуються у процесі навчання.

Обґрунтовано основні характеристики економіко-педагогічної моделі забезпечення якості навчання й освіти на муніципальному рівні. Доведено, що найбільш повно й ефективно якість освіти може бути реалізована лише на локальному (територіальному) рівні через колаборативну взаємодію всіх суб'єктів навчально-виховного процесу. Муніципальна система забезпечення якості навчання має становити відкритий освітній кластер, що включає: загальноосвітні школи, ВНЗ, заклади додаткової (позашкільної) освіти, заклади підвищення кваліфікації, установи неформального навчання, координаційний центр освітніх ресурсів тощо. Для удосконалення системи муніципальної освіти запропоновано модель центру відкритої освіти – Координаційного муніципального центру освітніх ресурсів (КМЦОР), який має формат навчально-професійного co-working центру.

Технологічною основою функціонування локальної моделі відкритої освіти є інтегрований *портал знань* як міжгалузевий центр, що забезпечує взаємодію суб'єктів навчально-виховного процесу, слугує центром самоорганізації навчання, практики й досвіду, забезпечує доступ до ресурсів (довідкової інформації, баз даних, результатів наукових досліджень і практики, новин у галузі глобальної освіти тощо). Представлено дидактичну технологію з предмета як навчально-віртуального середовища, у якому засобами ІКТ-інтеріоризації здійснюється формування професійно значущих компетентностей майбутнього фахівця.

Змістова структура «Порталу знань» має у своїй основі систему освітніх ресурсів та компонентів «середовища знань» (knowledge spase). Вихідними модулями порталу знань є компоненти «Порталу компетентностей», що містить перелік ключових компетентностей майбутнього фахівця за предметними галузями, а також визначальні характеристики й можливості їх реалізації. При вивченні окремих навчальних дисциплін (курсів) або їх міжпредметних циклів у межах традиційного навчального закладу можуть бути реалізовані механізми управління якістю навчання, що базуються на принципах інженерії знань, системно-діяльнісного, компетентнісного- й особистісно-орієнтованого підходів.

Розкрито зміст, методичну структуру й особливості використання навчально-професійних тренінгів (бізнес-тренінгів) у технологіях професійно-орієнтованого навчання майбутніх економістів, наведено рекомендації для упровадження їх у практику з економічних дисциплін. Бізнес-тренінги визначено як навчально-професійні тренінги продуктивного спрямування, які забезпечують умови для розвитку суб'єктності майбутнього фахівця задля його професійної самореалізації.

У п'ятому розділі **«Експериментальне дослідження показників ефективності технологій навчання економічних дисциплін»** висвітлено педагогічну модель реалізації професійно-орієнтованих технологій навчання, які сприяють забезпеченню якості навчання й формуванню професійних компетентностей суб'єктів навчання. Схарактеризовано етапи організації й проведення експериментальної роботи. Описано компоненти, рівні, принципи економічного навчання, сутність і показники ефективності навчання за критеріями й рівнями засвоєння знань і сформованості професійних компетентностей; діагностичні й контрольні заходи для перевірки результатів навчання. Зроблено висновки про ефективність реалізації описаних технологій навчання економічних дисциплін, про їх роль і значення для забезпечення якості навчання, формування професійних компетентностей та розвитку особистісних якостей учнів/студентів.

Описано етапи проведення дисертаційного дослідження:

На першому етапі (констатувально-аналітичному) (2000–2005 рр.) проаналізовано літературу з філософської, психологічної, педагогічної, економічної тематики, науково-методичні джерела з теми дослідження; визначено мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження; вивчено досвід організації навчання економічних дисциплін та результати роботи учителів економіки; здійснено педагогічні спостереження у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах. Взято участь у підготовці й проведенні зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) з економіки. Обґрунтовано рівневу методичну систему професійно-орієнтованого навчання економіки в школі. Апробовано окремі методи й технології сюжетно-рольового навчання (моделі фірм, взаємодії суб'єктів господарювання, моделі професійного орієнтування), технологію моделювання професійних умінь майбутнього фахівця, технологію продуктивного навчання в контексті розвитку підприємницького середовища, технології додаткового (поглибленого) навчання з розвитку фінансової грамотності, моделювання професійних ситуацій у навчанні, бізнес-тренінги, технології професійного проектування й самокерованого навчання учнів, продуктивного навчання в контексті соціально-економічної взаємодії.

На другому етапі (пошуково-аналітичному) (2005–2008 рр.): проаналізовано досвід з організації економічного навчання у різних країнах; обґрунтовано дизайн і методи дослідження, уточнено концептуальні засади, мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження, понятійний апарат; теорії й методики економічного навчання.

На основі здійсненого аналізу першоджерел щодо розвитку компетентнісного підходу в навчанні фахівців для економіки й створення єдиного простору освіти в Європі розроблено педагогічну модель реалізації технологій навчання для формування професійної компетентності студентів, описану в розділі 1 (рис. 1), діагностичну карту видів, компонентів, критеріїв, рівнів сформованості професійних компетентностей, які складають результативність праці майбутнього фахівця.

Обґрунтовано, що проектування й формування професійних компетентностей повинно відображати тенденції форсайт-технологій для побудови стратегій особистісно-професійного розвитку майбутнього фахівця. Описано базові принципи форсайт-технологій: майбутнє можна створити, воно залежить від прикладених зусиль; майбутнє варіативне й залежить від прийнятих рішень; майбутнє не прогнозується, воно проектується; учасники форсайту усвідомлюють себе як суб'єкт, який самостійно обирає своє майбутнє й керує його досягненням.

Схарактеризовано: теоретико-методичні засади, методологічні підходи й принципи, мету й завдання, дидактичну систему організації навчання економічних дисциплін, яка включає форми, методи й засоби її реалізації; сукупність педагогічних умов, дотримання яких забезпечує підвищення результативності й ефективності навчання економічних дисциплін; системно-модульне структурування змісту й дидактичних завдань для самостійної роботи на засадах диференціації й індивідуалізації, що передбачає урахування особливостей конкретної дисципліни та її інтернаукових зв'язків; організаційно-методичне й інформаційно-технічне забезпечення інтерактивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача й учасників навчання. Обґрунтовано компоненти професійно-орієнтованих технологій навчання (*цільовий, змістовий, організаційно-процесуальний, контрольньо-оцінювальний, результативний*), що обумовлюються такими принципами економічного навчання: гуманістичного характеру, національної педагогіки, інтеграції, економічної доцільності та економічної можливості, оптимізації процесу навчання, професійно-творчої спрямованості, особистісно-професійного розвитку, самоучіння, гнучкості, безперервності, комунікативності, інтерактивності, недирективного навчання, адекватності, комплексності, багатоваріантності, ітеративності.

Для перевірки ефективності представленої моделі реалізації технологій навчання розроблено карту критеріїв і показників результатів навчання за видами і компонентами компетентностей (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операціонально-діяльнісний, особистісно-рефлексійний). Показники й рівні сформованості компетентностей за відповідними критеріями мають узгоджуватися із вимогами програми дисципліни або їх циклу. З урахуванням зазначеного виокремлено такі *критерії результативності навчання*: ставлення; уявлення «про»; знання «що»; демонстрація; інтеграція/творчість; досвід (індивідуальний і колаборативний); самопроектування; самоаналіз і самооцінка. Оцінку ефективності функціонування педагогічної моделі висвітлено через результати оцінювання досліджуваних феноменів (забезпечення якості навчання й формування професійної компетентності) за кількісними й якісними ознаками певних рівнів (табл. 1).

На третьому етапі (діагностико-аналітичному) (2008–2010 рр.): розроблено й перевірено інструментарій для проведення досліджень практики навчання економічних дисциплін; експериментально перевірено модель реалізації технологій навчання для формування професійних компетентностей та вмінь учнів у процесі навчання економічних дисциплін; здійснено моніторинг результатів дослідження.

На четвертому етапі (формуально-узагальнювальному) (2010–2016 рр.): здійснено навчально-методичні заходи щодо реалізації моделей ТКРН та СКН, узагальнення результатів дослідження; статистично підтверджено ефективність

педагогічної моделі реалізації технологій навчання для формування професійних компетентностей студентів – майбутніх економістів; сформульовано висновки.

Таблиця 1

Рівні сформованості професійних компетентностей майбутніх фахівців

| Назва рівня | Інваріантні характеристики сформованості, короткий опис критеріїв результативної діяльності майбутнього економіста |
|---|---|
| Е – Початковий (понятійний, орієнтувальний) | Базові знання про вимоги професійної діяльності. Загальні уявлення про професії та види зайнятості в галузі. Часткове розуміння економічного середовища, слабо сформоване економічне мислення, незначне володіння фаховою термінологією, стихійність мотивації, ситуативний інтерес до застосування фахових знань. Теоретичні знання навчально-професійного матеріалу поверхневі. Обмеженість економічного тезаурусу. Недостатньо вмінь щодо виконання квазіпрофесійних завдань із застосуванням здобутих у навчанні знань і технологій, а також здійснення самостійної професійної діяльності. |
| Д – Низький виконавський (адаптивний) | Розуміння суті й призначення фахових знань. Формування типових навичок використання знань. Здатність вирішувати типові задачі в типових умовах. Здатність адекватного виконання завдання згідно з вимогами стандарту рівня без порівняння з іншими зразками. Позитивне ставлення до професії. |
| С – Середній (репродуктивний) | Усвідомлення мети. Знання закономірностей явищ, процесів та зв'язків між ними. Навички самоорганізації в межах робочої схеми чи контексту навчання, які, зазвичай, легко передбачити, але які можуть змінюватися. Наявність загальних фактичних і теоретичних знань, когнітивних і практичних навичок, необхідних для винесення рішень щодо проблем у професійній чи навчальній сфері, відповідальність за виконання навчальних завдань; вироблення схеми дій у проблемних ситуаціях |
| В – Достатній (алгоритмічно-дійовий) | Здатність компетентного фахівця серед багатьох можливостей вибирати оптимальне, відповідне ситуації рішення, обґрунтовано відкидати помилкові варіанти, піддавати сумнівам ефектні, але неефективні рішення, володіти критичним мисленням. Наявність міцних знань з професійної галузі, фахового світогляду, потреби в самореалізації себе як майбутнього фахівця. Постійне оновлення знань для успішного вирішення професійних завдань. Здатність до ефективного виконання. |
| А – Високий (творчо-дослідницький). Формування майстерності | Грунтовні, спеціалізовані, фактичні й теоретичні знання, здобуті за місцем роботи або навчання, усвідомлення меж своїх знань. Широкий спектр когнітивних і практичних навичок, необхідних для знаходження творчих рішень щодо абстрактних проблем. Здатність брати на себе відповідальність за управління професійним розвитком окремих осіб і груп. Прагнення вищого рівня функціонування. Знання предметів суміжних галузей. |

Під час проведення експерименту виявлено відмінність між показниками ефективності навчання студентів контрольних та експериментальних груп, оцінено значущість відмінності цих показників за допомогою критерію “ χ^2 ”. Перевірка статистичної гіпотези про невинновість відмінностей у результатах відповідей на запитання виконано на рівні значущості $\alpha = 0,05$.

Аналіз результатів контрольних заходів і підсумкового модульного контролю дозволив розділити студентів експериментальних (ЕГ) і контрольних груп (КГ) за рівнями сформованості професійної компетентності, схарактеризованими у таблиці 1. В ЕГ кількість студентів високого рівня сформованості професійної компетентності (рівень А) була вищою на 15,42 %, показники достатнього рівня (В) відрізнялися мало, показники середнього (репродуктивного – С) рівня на 4,26 % вищими були у КГ (17,61% проти 13,35%). В ЕГ суттєво меншою була частка студентів із показниками низького (D) рівня (9,94% учасників ЕГ проти 13,86% – у КГ) і початкового (Е) рівня (25,57% учасників ЕГ проти 32,58% – у КГ) (рис. 3) .

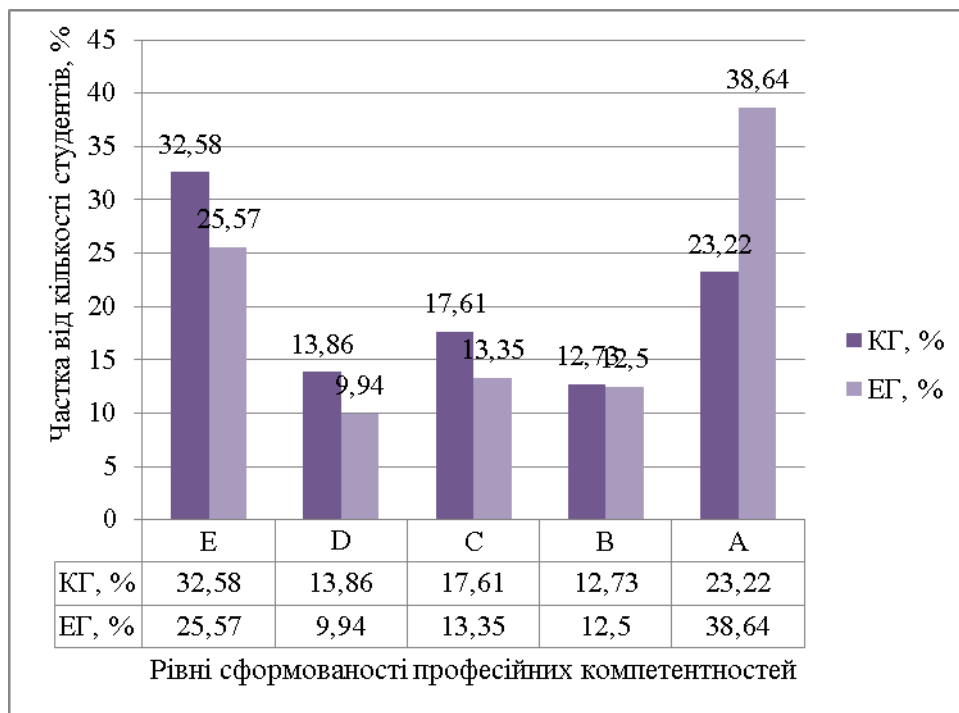


Рис. 3. Рівні сформованості професійних компетентностей студентів – майбутніх економістів у контрольних та експериментальних групах

Експериментальною перевіркою ефектів суб'єктної активності виявлено, що якість навчання студентів ЕГ (рівні А-В) вища на понад 42 % порівняно з учасниками КГ. 78% студентів ЕГ здатні були здійснити самооцінювання компетентностей та вмінь, проаналізувати способи й можливості їх формування та розвитку; зміцнилися позиції мотивації професіоналізму, в структурі СДЦ – майже 80 % своїх очікувань від навчання студенти формулюють в індикаторах своєї майбутньої професійної діяльності. Студенти ЕГ збільшили кількість завдань, виконуваних на заняття, зокрема – завдань творчого й проектного змісту. Істотно зменшується кількість пропусків практично-семінарських занять (КГ – 23,52 %; ЕГ – 13,49 %). На 12 % підвищується середній бал (СБ) заняття (КГ 3,01 бал., ЕГ 3,36

бал.). На 38 % збільшується кількість виконуваних завдань з дисципліни за семестр. Майже удвічі (на 81,9 %) збільшується навчальна активність студентів протягом заняття. Відбувається урізноманітнення видів завдань, які виконують студенти на навчальні заняття (КГ: 3-5 видів, ЕГ: до 10 видів навчальних завдань). Основні показники результатів навчальної діяльності студентів у процесі навчання дисциплін «ПДНМ» і «МВЕ» представлено у таблиці 2 й на рисунку 4.

Таблиця 2

| Результати діяльності студентів, види робіт | КГ (224 студ.) | | ЕГ (361 студ.) | |
|---|----------------|-----------|----------------|-----------|
| | К-ть студ | Частка, % | К-ть студ | Частка, % |
| Виконання тематичних презентацій | 81 | 36,16 | 169 | 46,81 |
| Розроблення навчальної економічної казки | 19 | 8,48 | 253 | 70,08 |
| Розроблення Бізнес-плану | 35 | 15,62 | 157 | 43,49 |
| Соціальний проект | 0 | 0,00 | 97 | 26,87 |
| Методична розробка уроку | 96 | 42,86 | 318 | 88,09 |
| Участь в анкетуваннях | 65 | 29,02 | 312 | 86,43 |
| Виконання тематичних есе | 22 | 9,89 | 173 | 47,92 |
| Вплив на якість свого навчання | 12 | 5,36 | 304 | 84,21 |
| Розуміння розвитку своєї професійної компетентності | 86 | 38,39 | 311 | 86,15 |
| Навчально-професійний досвід (тренінги, стажування) | 7 | 3,12 | 86 | 23,82 |
| Конструкторські роботи на L-платформах | 36 | 16,07 | 106 | 29,36 |
| Складання цифрового портфолію | 79 | 35,27 | 264 | 73,13 |



Рис. 4. Порівняння структури видів діяльності студентів у контрольних та експериментальних групах при навчанні дисциплін «ПДНМ» і «МВЕ»

Виявлено, що найбільшу ефективність для формування професійних компетентностей забезпечують ігрові, тренінгові й проектні технології навчання

економічних дисциплін, які реалізуються роботами студентів у малих групах. На основі експертного опитування студентів і викладачів економічних дисциплін виявлено залежність між успішністю студентів з певного предмета і технологіями навчання, які практикує викладач. Використання ігрових і тренінгових технологій навчання сприяло підвищенню середнього балу студента з дисципліни на понад 9 %.

Динаміку показників результативності навчання студентів у ході дослідження виявлено з достатньою вірогідністю, що підтверджено обчисленням статистичної достовірності різниці між середніми значеннями показників діагностування в експериментальних і контрольних групах з використанням t-критерію Стьюдента.

У процесі наукового пошуку окреслено можливі шляхи розвитку технологій навчання економічних дисциплін у системі неперервної освіти, розроблено теоретичні й методичні засади їх ефективної реалізації, зокрема такі:

- формулювання критеріїв ефективності технологій навчання в індикаторах, що відображають нормативні вимоги державних і галузевих освітніх стандартів та показники результативності професійної підготовки згідно з європейськими кваліфікаційними нормами;

- врахування специфіки (сфер, чинників, стадій) професійного розвитку й професійного самоусвідомлення учня/студента;

- теоретичне обґрунтування місця економічної дисципліни в системі певного рівня освіти (*початкова – середня – вища; професійна – непрофесійна; формальна – неформальна – інформальна; обов'язкова – додаткова*), узгодження цілей навчальної дисципліни з цілями здобуття освіти на цьому рівні;

- вибір та комплектування методологічних, теоретичних і методичних підходів до організації навчання дисципліни на певному етапі неперервної освіти;

- узгодження дидактичних цілей дисципліни та динаміки розвитку ринків праці (певного сектора); створення можливостей для учня щодо проектування власного особистісно-професійного розвитку в процесі навчання;

- самоаналіз викладача щодо виявлення власних прихильностей в аспектах стилю викладання, технологій навчання, типів взаємодії «вчитель-учень», переваг у виборі методів навчання;

- дидактичний аналіз робочої навчальної програми дисципліни, інформаційно-методичного забезпечення, структури навчальних завдань, можливостей закладу освіти для технічного забезпечення навчання (приміщення, ІКТ, мультимедіа), власних інформаційно-технічних можливостей викладача та учнів;

- проектування та розроблення методичної матриці обраної (базової) технології навчання, яка включає загальні й конкретні дидактичні цілі, проект результатів навчання, упорядкування змісту дисципліни (за темами й модулями), форм навчальних занять, методів навчання, карти навчальних завдань тощо;

- планування структури навчальних занять з урахуванням освітньо-особистісних потреб та бізнес-процесів середовища діяльності – навчання відбувається в контексті професійної діяльності, коли будь-яке вирішуване завдання відображає одну зі сторін майбутньої професії;

- забезпечення рівних умов для навчання учасникам конкретної освітньо-вікової (навчальної) групи для отримання рівних результатів відповідно до можливостей кожного; розроблення й пропонування учням графіка навчальної

роботи (аудиторні заняття, позааудиторна робота – ІКР, самостійні домашні завдання), контрольних заходів, відповідальності за невиконання (невстигання);

– організація навчально-тренувальних вправ із використанням ІКТ (MOODLE, Google-Диск, «хмарні» сервіси тощо);

– розроблення карти поступу учня в навчанні економічних дисциплін (на основі «Діагностичної карти формування професійної компетентності»);

– забезпечення зворотних зв'язків учасників навчання для здійснення своєчасної рефлексії; проектування й планування заходів щодо самооцінки учнів/студентів (індивідуальні тести, вправи, коучинг, ІКР тощо).

ВИСНОВКИ

У дисертації відповідно до мети й концептуальних положень дослідження розкрито теоретичні й методичні засади технологій професійно-орієнтованого навчання економічних дисциплін задля підвищення якості навчання та формування професійних компетентностей майбутніх фахівців у системі неперервної освіти з урахуванням вимог суспільства, запитів особистості та ринків праці.

Результати проведеного дослідження підтвердили правомірність основних положень загальної гіпотези, засвідчили ефективність виконання поставлених завдань і дали підстави для формулювання висновків.

1. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю модернізації неперервної освіти (зокрема й економічної) в контексті утвердження європейських стандартів її якості та підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців для економіки й підприємництва; подолання суперечностей, які стримують реалізацію завдань професійно-орієнтованого навчання учнів і студентів у навчально-виховному процесі.

З теоретичного аналізу досліджень означеної проблеми в українській та зарубіжній педагогічній теорії та практиці діяльності навчальних закладів *встановлено*, що попри дослідження значної кількості питань, пов'язаних з упровадженням технологій професійно-орієнтованого навчання та підготовкою фахівців-економістів, їхній навчально-професійний розвиток мало відображає тенденції розвитку спільнот, що навчаються (*learning cities*), та реалізації неперервної освіти для якісного життя. Поряд із тенденціями диверсифікації економічних знань та повсюдної економічної освіти, спостерігається зниження її якості, що відображається у низькій продуктивності праці, високих показниках безробіття серед молоді з вищою освітою, зокрема випускників-економістів.

У контексті теоретичного аналізу проблеми дослідження *здійснено* дефініційний аналіз поняття «технології навчання», що дало змогу зробити висновок про його комплексність та відсутність однозначності щодо його визначення, змісту, структури, класифікацій, цілей і засобів реалізації. *Уточнено* поняття, які характеризують предмет дослідження: «неперервна освіта», «неперервна економічна освіта», «економічні дисципліни», «компетентність», «професійна компетентність фахівця», «технології професійно-орієнтованого навчання», «якість навчання», «навчально-професійні тренінги», «бізнес-тренінги», «професійно-рольовий репертуар майбутнього фахівця» тощо. Подальшого розвитку набули

характеристики методологічних підходів до організації навчання економічних дисциплін та формування професійної компетентності фахівця.

2. *Обґрунтовано*, що для розв'язання проблем підвищення якості в економічній освіті необхідним є удосконалення форм і методів навчання, упровадження інноваційних дидактичних технологій професійно-орієнтованого й соціально-економічного спрямування. Результативність та ефективність якісної освіти забезпечується комплексом умов, серед яких найважливіші – педагогіка співпраці, технології навчання, соціальне партнерство, взаємодія з викладачем.

Поняття «якість навчання» як інтегративний стрижень системи освіти *визначено* як характеристику навчальної діяльності, яка відображає результати й наслідки навчання за такими аспектами: 1) якість сформованих у процесі навчання знань, умінь та елементів компетенцій учнів, рівень навчальних досягнень студентів; 2) якість особистості учня, що визначається високим рівнем мотивації навчальних досягнень, розвитком його мислення, усвідомленою потребою в засвоєнні знань та вмінь, продуктивністю, відповідністю соціальним нормам, комплексом характеристик професійної свідомості, що визначають здатність майбутнього фахівця успішно здійснювати професійну діяльність відповідно до вимог економіки на сучасному етапі розвитку суспільства.

Схарактеризовано концептуальні засади забезпечення якості навчання у сучасних дидактичних системах. Основним показником якості навчання має бути результат навчання як підтвердження знань студента й того, що він розуміє й уміє робити по завершенню навчального процесу, що визначається за рівнем знань, сформованих навичок і компетентностей. До основних напрямів підвищення якості економічної освіти віднесено: упровадження інноваційних технологій навчання, розвиток педагогічної майстерності викладачів, розвиток самокерованого навчання. Обґрунтовано інваріантні методичні інструменти забезпечення якості навчання.

Подано характеристику якості навчання за трьома суб'єктивними складовими: 1) як *стан* учасників навчальних груп; 2) як *властивість* – характеристику навчально-виховного процесу; 3) як *здатність* – комплексну характеристику власної (індивідуальної) активності суб'єкта навчання.

Обґрунтовано, що основні чинники якості навчальної діяльності визначаються педагогічною взаємодією викладачів і студентів. Тому організація взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу позитивно впливатиме на підвищення ефективності засвоєння предметних знань і якості навчання майбутніх фахівців.

3. На основі аналізу джерел щодо розвитку інновацій у навчанні економічних дисциплін *розкрито* особливості технологій навчання в системі неперервної економічної освіти, та їх цілевідповідного добору в процесі організації навчання учнів/студентів задля формування їхніх професійних компетентностей.

Констатовано, що важливим завданням у навчально-виховному процесі сучасних закладів неперервної освіти є забезпечення особистісно-орієнтованої професійної підготовки майбутніх фахівців. Дидактичні технології, які узгоджуються з компетентнісним підходом у навчанні, мають забезпечити організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача та учнів, реалізувати суб'єктну позицію учня у проектуванні «предметного поля» його розвитку.

Технології інтенсивного професійно-орієнтованого навчання в системі економічної освіти висвітлено як комплекс взаємопов'язаних технологій вивчення економічних дисциплін, що підпорядковуються вимогам Державних стандартів, ГСВО та цілям діяльності навчального закладу, з урахуванням системи мотивації учнів, перспектив їхньої соціально-економічної та професійної самоідентифікації. *Описано* технології навчання економічних дисциплін за їх функціональною специфікою для формування професійної компетентності: технології функціонально-змістового навчання; технології особистісно-соціального навчання; технології інтегративного навчання економічних дисциплін. В основу реалізації технологій професійно-орієнтованого навчання економічних дисциплін покладено діяльнісний та наративний підходи, які реалізуються через комплекс професійно-орієнтованих дидактичних завдань, навчально-виробничих тренінгів і проектів, що відповідає психолого-педагогічним вимогам до реалізації парадигми «професійне навчання – знання – практична діяльність для забезпечення якості життя».

Завдання випереджальної освіти й навчання орієнтують на включення студента у процес проектування навчальних цілей і результатів самопроектування траєкторій особистісного розвитку у процесі професійної підготовки. Для реалізації такої освіти необхідним є врахування чинників технологій особистісно-, соціально-й професійно-орієнтованого навчання й виховання, перетворення навчального середовища на відкритий культурно-освітній простір. Особливе місце в системі технологій професійно-орієнтованого навчання посідають навчально-професійні тренінги продуктивного спрямування (бізнес-тренінги), які забезпечують умови для розвитку суб'єктності майбутнього фахівця у процесі самокерованого навчання (СКН) задля забезпечення якості його професійної реалізації та якості життя.

Виокремлено тенденції розвитку сучасних технологій навчання економічних дисциплін, зокрема такі: вплив на зміст навчання глобалізації політичних, економічних і культурних процесів зі збереженням національних традицій на основі принципів демократизації та гуманізації; інтеграційні процеси в розвитку різноманітних систем економічної освіти, що сприяє взаємозбагаченню, урізноманітненню форм і методів навчання; всебічна інформатизація навчального процесу; впровадження трансферу технологій і систем перезарахування результатів навчання, що сприятиме академічній мобільності викладачів і студентів, розвитку спільного змістового поля циклів дисциплін; створення цілевідповідних систем контролю результатів і якості навчання (сертифікації, професійної готовності, особистісного розвитку тощо).

4. На основі ретроспективного аналізу розвитку компетентнісного підходу в професійній підготовці визначено етапи цього процесу, розкрито особливості підготовки фахівців для економіки. Схарактеризовано вплив соціально-економічних чинників на розвиток компетентнісно-орієнтованого навчання у загальній та професійній освіті, виявлено тенденції та особливості цього процесу.

Професійну компетентність визначено як комплекс професійних та особистісних якостей фахівця, інтегративний показник ступеня оволодіння професійними знаннями, вміннями, навичками, поєднання професійного досвіду та особистісних компетентностей, що дає змогу розв'язувати виробничі задачі на високому професійному рівні. На основі аналізу феномена професійної

компетентності як інтегративної здатності, що забезпечує успішність діяльності, виокремлено такі її види: фахова (предметна), методична (технологічна), соціальна й особистісна компетентність. Кожен з цих видів компетентностей містить взаємодоповнювані та взаємозамінні компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операціонально-діяльнісний, особистісно-рефлексивний.

Визначено й апробовано комплекс методів формування професійної компетентності у процесі економічного навчання: розповідь, пояснення, евристичні бесіди; репродуктивні завдання; робота з документами, нормативно-правовими актами; дискусія; проект; нарративне листування; спільна робота в мережі; проблемний виклад; аналіз проблемних ситуацій; кейси; сюжетно-рольові вправи; творчі, практико-орієнтовані проекти; аналіз-інтерпретація економічних текстів; інтерактивні завдання; дидактичні ігри; on-line контроль знань; тренінгові завдання.

5. Висвітлено концепцію та методику проектування технологій керованої результативності професійно-орієнтованого навчання як гнучкої конструкційної системи спеціально упорядкованих методичних компонентів навчального процесу, спрямованої на реалізацію суб'єктних дидактичних цілей учасників навчання, узгоджених із дидактичними цілями дисциплін професійно-орієнтованої підготовки й загальними освітніми цілями навчального закладу. Суттєвим поняттям, що характеризує ці гнучкі технології, є модель квазіпрофесійних результатів навчання, зорієнтованих на: *поліпшення знань; формування навичок та компетенцій в межах особистої, громадянської, соціальної та/або пов'язаної із зайнятістю перспективи.* З урахуванням принципу суб'єктної активності у запропонованих технологіях навчання доцільним є моделювання результативності навчання з урахуванням суб'єктних дидактичних цілей і створення умов для комплектування кожним студентом портфеля своїх професійних компетентностей (досье професійних умінь), що за структурою відповідає потребам професійної підготовки, майбутнього працевлаштування, трудової мобільності випускника й забезпечення гідної праці.

Концепція керованої результативності навчання функціонально узгоджується з теоріями проектування змісту освіти й самоуправління (керованості) навчанням, що є компонентом неперервної освіти й реалізується за такими цілями: розвиток особистісного потенціалу учнів; сприяння модернізації освіти для підвищення якості життя; розвиток соціальної керованості й сприяння соціальним змінам.

Самокероване навчання (СКН) *визначено* як відображення соціальної керованості – процесу, за якого суб'єкти беруть на себе ініціативу й відповідальність в діагностиці потреб, розробленні цілей, виявленні інтелектуальних і матеріальних ресурсів для навчання, у виборі й застосуванні відповідних стратегій та оцінки результатів навчальної діяльності. Для реалізації СКН, цілеспрямованого добору технологічних інструментів з навчальної дисципліни та конструктивного користування дидактичними матеріалами *представлено* концептуальну модель технології «*Learning-skate*», за якої активним і продуктивним суб'єктом стає студент як безпосередній учасник навчання.

6. *Встановлено*, що в системі технологій професійно-орієнтованого навчання є наскрізні й специфічні технології, характерні для різних етапів і рівнів неперервної освіти. Особливе значення мають тренінгові технології, без яких у сучасних умовах не реалізується жоден тип навчання. Роль навчальних бізнес-тренінгів зумовлюється

відповідністю їх певним дидактичним підходам, серед яких: традиційний (когнітивний), соціально-рольовий, поведінковий. Тренінгові заняття можуть базуватися на використанні одного основного методу (наприклад, сюжетної гри) або кількох (міні-лекція, дискусія, кейс-метод, управлінська гра тощо).

Обґрунтовано контент навчально-професійних тренінгів. Визначено поняття навчального тренінгу як запланованого процесу модифікації ставлення, знання чи поведінкових навичок того, хто навчається, через набуття навчального досвіду задля досягнення ефективного виконання в певному виді діяльності.

7. У ході експериментальної перевірки моделі реалізації технологій навчання економічних дисциплін для формування професійних компетентностей студентів-майбутніх економістів доведено її ефективність, що підтверджено використаними статистичними методами аналізу здобутих даних.

Упровадження основних положень дослідження спрямовується на доповнення й розширення наявної педагогічної практики професійної підготовки майбутніх фахівців-економістів, а також подальше вдосконалення теоретичних і методичних засад технологій навчання економічних дисциплін у системі неперервної освіти в умовах інтеграції України в європейський освітній простір.

Виконана дисертаційна робота не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Дослідження окреслює перспективи подальших наукових пошуків зазначеного спрямування, зокрема пов'язаних з питаннями управління якістю навчання в системі освіти локального економіко-педагогічного середовища, теоретичні й методичні засади особистісно-професійного розвитку студентів дидактичними інструментами економічних дисциплін, засобами самокерованого й змішаного навчання тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Ковальчук Г. О. Технології навчання економічних дисциплін в системі неперервної освіти (теоретико-методичний аспект) : монографія / Г. О. Ковальчук. – К. : КНЕУ, 2014. – 511 с.

2. Ковальчук Г. О. Економічна освіта : організація навчальної діяльності молодших школярів / Г. О. Ковальчук // Географія та основи економіки в школі. – 2001. – № 2. – С. 38 – 42.

3. Ковальчук Г. О. Використання економічних казок як засіб мотивації при вивченні економіки (Частина 1) / Г. О. Ковальчук // Географія та основи економіки в школі. – 2003. – № 1. – С. 38 – 41.

4. Ковальчук Г. О. Використання економічних казок як засіб мотивації при вивченні економіки (Частина 2) / Г. О. Ковальчук // Географія та основи економіки в школі. – 2003. – № 3. – С. 39 – 40.

5. Ковальчук Г. О. До проблеми використання дидактичних ігор в економічній освіті / Г. О. Ковальчук // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. – Луганськ : ЛНПУ імені Тараса Шевченка. – 2004. – № 1 (69). – С. 139 – 148. – (Серія «Педагогічні науки»).

6. Ковальчук Г. О. Тренінг – навчання у системі формування професійної компетентності спеціаліста / Г. О. Ковальчук / Ін-т вищої освіти АПН України, // Вища освіта України. – 2004. – № 4 (14). Додаток. – С. 222 – 227.

7. Ковальчук Г. О. Використання тренінгових технологій при вивченні економічних дисциплін у КНЕУ / Г. О. Ковальчук // Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту. – 2005. – № 5. – С. 203 – 209. – (Серія : «Педагогіка»)

8. Ковальчук Г. О. Контроль результатів навчання та критерії сформованості професійних умінь майбутніх економістів / Г. О. Ковальчук // Вища освіта України. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – 2006. – Додаток 3 (Т.1). – С. 385 – 393.

9. Ковальчук Г. О. Управління якістю навчання економістів : організація професійно-орієнтованих тренінгів у дидактичній системі ВНЗ / Г. О. Ковальчук // Вісник Прикарпатського ун-ту. – Вип. XIII–XIV. – 2007. – С. 21 – 28. – (Серія : «Педагогіка»).

10. Ковальчук Г. О. Формування продуктивної компетентності майбутніх економістів під час вивчення економічних дисциплін / Г. О. Ковальчук // Нові технології навчання. – Наук.-метод. центр вищої освіти та Наук.-метод. центр середньої освіти і науки України, 2007. – № 50. – С. 26 – 31.

11. Ковальчук Г. О. Модель «Атестаційний тематичний комплект» в системі оцінювання результатів професійного навчання / Г. О. Ковальчук // Вісник Луганського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2008. – № 22 (161). – С. 266 – 276.

12. Ковальчук Г. О. Теоретичні аспекти впровадження інноваційних технологій навчання у професійній підготовці економістів у системі неперервної освіти / Г. О. Ковальчук // Проблеми освіти. – К. : Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти. – 2008. – № 55. – С. 60 – 66.

13. Ковальчук Г. О. Методичні аспекти використання навчальної технології «Case – study» у процесі навчання дисциплін з Євроінтеграції / Г. О. Ковальчук // Молодь і ринок : наук.-пед. журнал [Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. І. Франка]. – 2009. – № 7 (54) – С. 26 – 31.

14. Ковальчук Г. О. Internet-навчання студентів з економічних дисциплін : можливості для професійної адаптації / Г. О. Ковальчук // Проблеми освіти. – Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти. – 2010. – № 63. – Ч. I. – С. 120 – 125.

15. Ковальчук Г. О. Організація змісту навчання в інноваційних дидактичних технологіях з економічних дисциплін / Г. О. Ковальчук // Освіта Донбасу / Науково-метод. видання Луганського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 1 (144). – С. 93 – 99.

16. Ковальчук Г. О. Інноваційні навчальні технології особистісного самовизначення та планування кар'єри при вивченні економічних дисциплін / Г. О. Ковальчук // Проблеми освіти. – Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти, 2011. – № 66. – Ч. II. – С. 24 – 29.

17. Ковальчук Г. О. Мотивація навчання і саморозвиток студента у професійній економічній освіті / Г. О. Ковальчук // Проблеми освіти. – Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти, 2012. – № 72. – С. 78 – 85.

18. Ковальчук Г. О. Технологія керованої результативності навчання (ТКРН) та модель управління знаннями у професійній підготовці майбутніх економістів / Г. О. Ковальчук // Проблеми освіти. – Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2013. – № 74. – С. 125 – 129.

19. Ковальчук Г. О. Організація професійно-зорієнтованих тренінгів в контексті управління знаннями у дидактичній системі ВНЗ / Г. О. Ковальчук // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – Вип. 41. Ч. 1. – РВНЗ «Кримський гуманітарний університет». – Ялта : РВВ КГУ, 2013. – С. 93 – 99.

20. Ковальчук Г. О. Муніципальна система забезпечення якості навчання та управління знаннями / Г. О. Ковальчук // Проблеми освіти. – Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти. – 2013. – № 77-II. – С. 70 – 75.

21. Ковальчук Г. О. Міждисциплінарне Е-навчання в контексті забезпечення якості професійної підготовки майбутніх економістів / В. П. Сергієнко, Г. О. Ковальчук // Наукові записки [Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова]. Серія : Педагогічні та історичні науки. – 2013. – Вип. 113. – С. 173 – 182.

22. Ковальчук Г. О. Управління знаннями як компонент якості професійно-орієнтованого навчання в системі соціально-економічної безпеки локального середовища / Г. О. Ковальчук // Вища освіта. – 2015. – № 4 – 5. – С. 20 – 37.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз

23. Ковальчук Г. О. Суб'єктне сприйняття якості навчання студентами ВНЗ економічного профілю / Г. О. Ковальчук // International scientific-practical conference of pedagogues and psychologists “Science of future”, 2014, Geneva (Switzerland) / Publishing Center of the European Association of pedagogues and psychologists “Science”, Geneva, 2014. – Vol.1. – p. 132 – 137.

24. Ковальчук Г. О. Суб'єктивно значимі фактори якості у професійній підготовці студентів – майбутніх економістів / Г. О. Ковальчук // International scientific professional periodical journal «THE UNITY OF SCIENCE» – Vienna – Austria, 2014. – p. 47 – 53.

25. Ковальчук Г. А. Контент-менеджмент содержания учебной дисциплины в профессиональной подготовке будущих экономистов / Г. А. Ковальчук / Сб. матер. XI Международной научно-практической конференции «Психология и педагогика : методика и проблемы практического применения». – Новосибирск, Центр Развития Научного Сотрудничества, 2014 – С. 35 – 40.

26. Ковальчук Г. А. Консистентность инновационных технологий обучения в профессиональной подготовке студентов / Г. А. Ковальчук // International scientific-practical congress „The generation of scientific ideas”, 2014, Geneva (Switzerland). – Publishing Center of the European Association of pedagogues and psychologists „Science”, Geneva, 2014, p. 199. – Vol.1, p.77 – 83.

27. Ковальчук Г. О. «Предметне поле» якості та особистісні фактори ефективності навчання майбутніх економістів у ВНЗ / Г. О. Ковальчук // «Молодий вчений» – 2015. – № 2 (17). – С. 43 – 46.

28. Ковальчук Г. А. Качество образования и ответственность субъектов обучения за эффективность профессиональной подготовки будущих специалистов

для территориальных рынков труда / Г. А. Ковальчук : Сб. матер. «Университетский комплекс как региональный центр образования, науки и культуры»; Оренбург. гос. ун-т. – Оренбург : ОГУ, 2015. – С. 2973 – 2977. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://conference.osu.ru/assets/files/conf_info/conf11/s22.pdf

29. Ковальчук Г. А. О некоторых вопросах обеспечения качества обучения в контексте непрерывного образования / Г. А. Ковальчук // Непрерывное образование – XXI век. – Петрозаводский гос. ун-т. – 2015. – Выпуск № 4 (12). – [Электронный ресурс] : Режим доступа : http://ll21.petrso.ru/journal/content_list.php?id=41153 ; DOI: <http://dx.doi.org/10.15393/j5.art.2015.2950>

Опубліковані праці апробаційного характеру

30. Ковальчук Г. О. Моделювання професійних умінь майбутніх фахівців: навчальне проектування / Г. О. Ковальчук // Університетська освіта України XXI століття : проблеми, перспективи, тенденції розвитку : матеріали міжнародної наук.-практ. конф., 15 — 16 грудня 2000 р. – Харків : Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2000. – С. 158 – 161.

31. Ковальчук Г. О. Навчальне проектування в системі завдань для самостійної роботи студентів / Г. О. Ковальчук // Система організації самостійної роботи студентів : матеріали наук.-метод. конф., . – К. : КНЕУ, 2000. – С. 57 – 59.

32. Ковальчук Г. О. Комплексна діагностика знань студентів – складова інтенсивних навчальних технологій / Г. О. Ковальчук // Сучасні технології навчання та оцінювання знань студентів : матеріали наук.-метод. конф., 1 лютого 2002 р. – К. : КНЕУ, 2002. – С. 115 – 117.

33. Ковальчук Г. О. Педагогічна майстерність у викладанні економічних дисциплін / Г. О. Ковальчук // Навчальні інновації та їхній вплив на якість університетської освіти : матеріали наук.-метод. конф., 29 січня 2003 р – К. : КНЕУ, 2003. – С. 38 – 56.

34. Ковальчук Г. О. Полікомпонентна структура компетентності майбутнього фахівця і контроль успішності навчання / Г. О. Ковальчук // Методичні та практичні аспекти застосування та розвитку системи контролю знань в університеті : матеріали наук.-метод. конф., 26 січня – 3 лютого 2004 р. – К. : КНЕУ, 2004. – С. 36 – 38.

35. Ковальчук Г. О. Системи оцінювання результатів навчання студентів у ході тренінгу / Г. О. Ковальчук // Удосконалення змісту та форм організації навчального процесу відповідно до міжнародних стандартів : матеріали наук.-метод. конф., 2 – 4 лютого 2005 р. – К. : КНЕУ, 2005. – Том 2. – С. 149 – 152.

36. Ковальчук Г. О. Моделювання професійних ситуацій у процесі навчання майбутніх економістів / Г. О. Ковальчук // Теоретичні та практичні підходи до впровадження нового покоління освітньо-професійних програм і навчальних планів підготовки фахівців : шляхи розвитку : матеріали наук.-метод. конф., 6 – 8 лютого 2007 р. – К. : КНЕУ, 2007. – Частина 2. – С. 633 – 635.

37. Ковальчук Г. О. Фактори інноваційності навчальних технологій / Г. О. Ковальчук // Досвід організації та активізації навчального процесу на основі впровадження інноваційних технологій : матеріали наук.-метод. конф., 5 – 8 лютого 2008 р. – Том 2. – К. : КНЕУ, 2008. – С. 587 – 589.

38. Ковальчук Г. О. Тренінг організації навчального закладу в курсі «Методика викладання економіки» для студентів фінансово-економічного факультету / Г. О. Ковальчук // Тренінгові технології як засіб формування знанневих та практичних компетенцій : досвід факультетів і кафедр : матеріали наук.-метод. конф., 4 – 6 лютого 2009 р. – К. : КНЕУ, 2009. – Том 1. – С. 672 – 674.

39. Ковальчук Г. О. Формування готовності студентів до самоорганізації навчання / Г. О. Ковальчук // Забезпечення відкритості, прозорості та об'єктивності оцінювання якості навчальної роботи студентів : досвід, проблеми, перспективи розвитку : матеріали наук.-метод. конф., 2 лютого 2010 р. – К. : КНЕУ, 2010. – Том 2. – С. 522 – 524.

40. Ковальчук Г. О. Дослідницька робота студентів у системі формування професійних компетентностей майбутніх економістів / Г. О. Ковальчук // Наукова складова навчального процесу та інноваційні технології його розвитку : матеріали наук.-метод. конф., 4 квітня 2011 р. – К. : КНЕУ, 2011. – Том 2. – С. 308 – 312.

41. Ковальчук Г. О. Контроль якості виконання у технології керованої результативності навчання майбутніх фахівців – економістів / Г. О. Ковальчук // 36. матер. міжнародного форуму фахівців у галузі освітніх вимірювань, 1 червня 2012 р. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С. 66.

42. Ковальчук Г. О. Суб'єктні дидактичні цілі в системі мотивації навчальних дій студентів у процесі професійної підготовки / Г. О. Ковальчук // Від викладання дисциплін – до освоєння наук: трансформація змісту, технологій освітньої діяльності та розвиток педагогічної майстерності : матеріали наук.-метод. конф., 31 січня 2013 р – К. : КНЕУ, 2013.

43. Ковальчук Г. О. До проблеми моніторингу некогнітивних індикаторів якості (ефективності) професійної підготовки студентів у ВНЗ / Г. О. Ковальчук // Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання природничо-математичних дисциплін : матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару, 28 жовтня 2014 р. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К. : НПУ, 2014. – С. 27 – 29.

44. Ковальчук Г. А. Развитие компетентностей социального партнерства в процессе выполнения учебных бизнес-проектов / Г. А. Ковальчук // Социальная защита и здоровье личности в контексте реализации прав человека : наука, образование, практика : материалы междунар. науч.-практ. конф., Респ. Беларусь, Минск, 26 – 27 нояб. 2015 г. / редкол. : Э. И. Зборовский (отв. ред.) [и др.]. – Минск : Белорусский гос. ун-т, 2015 г. – С. 428 – 432.

45. Ковальчук Г. О. Проблема якості навчання у критеріально-орієнтованих дидактичних технологіях / Г. О. Ковальчук // Студентоцентризм у системі забезпечення якості освіти в економічному університеті : матеріали I міжнар. наук.-метод. конф. 1 – 2 березня 2016 р. — К. : КНЕУ, 2016. — С. 522 – 524.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

46. Бізнес-тренінги для економістів : навч. посіб. / [кол. авт.] / [за ред. Г. О. Ковальчук. – К. : КНЕУ, 2007. – 305 с.

47. Ковальчук Г. О. Активізація навчання в економічній освіті : навч. посіб. / Г. О. Ковальчук. – Вид. 2-ге, доп.– К. : КНЕУ, 2003. – 360 с.

48. Ковальчук Г. О. Економіка родини : навч. посіб. / Г. О. Ковальчук. – К. : КНЕУ, 2002. – 120 с.
49. Ковальчук Г. О. Економіка. Робочий зошит. Част. I – Част. II : навч. посіб. / Г. О. Ковальчук. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2004. – 82 с.
50. Ковальчук Г. О. Контрольні завдання з економіки : навч. посіб. / Г. О. Ковальчук. – К. : Кадри, 2002. – 272 с.
51. Ковальчук Г. О. Організація навчання з економіки : навч. посіб. / Г. О. Ковальчук. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2002. – 305 с.
52. Ковальчук Г. О. Case – study : «Корпоративне навчання у фінансовій установі – компанія «SMART»; «Навчання дітей мігрантів» / у книзі «Методика викладання економіки : Зб. конкретних ситуацій, розвиваючих вправ і ситуаційних завдань» : Навч.-метод. посіб. / [Кол. авт.] / за заг. ред. О. А. Булавіної. – К. : КНЕУ, 2010. – С. 185 – 212; 262 – 290.
53. Ковальчук Г. О., Балягіна І. А., Богорад М. А. Методика викладання економіки : Навч. посіб. для самост. вивч. предмета. – К. : КНЕУ, 2003. – 341 с.
54. Чужикова В. Г., Ковальчук Г. О. Методика викладання права : Кейси для юристів : навч. посіб. / В. Г. Чужикова Г. О. Ковальчук. – К. : КНЕУ, 2011. – 270 с.
56. Тренінгові технології навчання з економічних дисциплін : навч. посіб. / [Г. О. Ковальчук, Н. Ю. Бутенко, та ін.] ; за ред. Г. О. Ковальчук. – К. : КНЕУ, 2006. – 320 с.

Державні стандарти, навчальні програми, методичні рекомендації

57. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти / Економіка / [Кол. авт.] : Павленко А. Ф., Степаненко С. В., Пархоменко І. М., Ковальчук Г. О., Крупська Л. П. та ін. // Освіта України / Січень, 2004. — № 1 – 2.
58. Ковальчук Г. О. Економіка : Програми для профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Програми спецкурсів і факультативів. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2003. – 174 с.
59. Ковальчук Г. О. Географія світового господарства з основами економіки (11 клас) / Г. О. Ковальчук / Програма курсу за вибором для класів суспільно-гуманітарного профілю. – У збірнику «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. Економіка. Програми спецкурсів і факультативів». – К. : Навчальна книга, 2005 – С. 90 – 100.
60. Ковальчук Г. О. Інтелектуальна власність : Навчальна програма для магістрів спеціальності «Управління фінансово-економічною безпекою» / Г. О. Ковальчук // Навчально-науковий інститут менеджменту безпеки. – К. : Університет «Крок», 2008. – 38 с.
61. Ковальчук Г. О. Управління знаннями в системі економічної безпеки підприємства : Опорний конспект лекцій, та завдання для підсумкового контролю знань. Навчально-методичні матеріали для магістрів спеціальності «Управління фінансово-економічною безпекою» / Г. О. Ковальчук. – Навчально-науковий інститут менеджменту безпеки. – К. : Університет «Крок», 2012. – 60 с.
62. Ковальчук Г. О. Робоча програма навчальної дисципліни «Соціальна педагогіка» : навч.-метод. матеріали для студентів за напрямом підготовки 6.010104 «Професійна освіта. Економіка» / Г. О. Ковальчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 42 с.

63. Ковальчук Г. О. Методичні матеріали щодо змісту та організації виробничої практики для студентів за напрямом підготовки 6.010104 «Професійна освіта (Економіка)» / Г. О. Ковальчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 24 с.

АНОТАЦІЇ

Ковальчук Г. О. Теоретико-методичні засади технологій навчання економічних дисциплін в системі неперервної освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.09 – теорія навчання. – Інститут педагогіки Національної Академії педагогічних наук України. – Київ, 2016.

У дисертації наведено теоретичні й методичні засади реалізації дидактичних технологій для забезпечення якості навчання економічних дисциплін та формування професійних компетентностей майбутніх фахівців у процесі економічної освіти. Технології професійно-орієнтованого навчання з економічних дисциплін у вищих навчальних закладах (ВНЗ) розглядаються в контексті сучасних напрямів модернізації професійної підготовки майбутніх економістів.

Схарактеризовано сутність поняття «неперервна освіта» та її визначальний компонент – безперервне навчання. Описано нормативно-правове забезпечення розвитку неперервної освіти, зокрема й економічної.

Висвітлено основні компоненти технологій навчання. Обґрунтовано чинники керованості результатів та компонентів «предметного поля» якості навчання. Обґрунтовано методичні інструменти забезпечення якості навчання, схарактеризовано засоби навчання економічних дисциплін. Розкрито роль суб'єктних факторів та некогнітивних чинників у забезпеченні якості навчання.

Розроблено й обґрунтовано теоретико-методичні засади тренінгових технологій навчання. Висвітлено фактори ефективності навчально-професійних тренінгів, їх використання для підготовки майбутніх фахівців до практичної діяльності.

Ключові слова: система неперервної освіти, технології навчання, якість навчання, професійно-орієнтоване навчання, професійна компетентність, суб'єктні дидактичні цілі, технології керованої результативності навчання.

Ковальчук Г. А. Теоретико-методические основы технологий обучения экономических дисциплин в системе непрерывного образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.09 – теория обучения. – Институт педагогики Национальной академии педагогических наук Украины. – Киев, 2016.

В диссертации приведены теоретические обобщения и новое решение научной проблемы когерентного использования дидактических технологий для повышения качества изучения экономических дисциплин и формирования профессиональных компетентностей в процессе обучения будущих экономистов. Определена сущность и структура понятия «профессиональная компетентность» с учетом требований личностно-ориентированного, социально-ориентированного и профессионально-ориентированного образования, специфики рынков труда и занятости.

Рассмотрены сущностные характеристики понятия качества обучения с точки зрения студентов – будущих экономистов. Раскрыто трехкомпонентное содержание понятия качества обучения: как состояние, как свойство, как способность. Рассмотрена динамика показателей качества обучения с точки зрения студентов, имеющих различную успеваемость и дополнительное психолого-педагогическое образование. Освещены субъектные индикаторы качества обучения экономических дисциплин и факторы, влияющие на их динамику в процессе обучения в вузе. Установлено, что, с точки зрения студентов, важным является восприятие качества как характеристики результатов профессиональной подготовки, в которой основными есть факторы индивидуальной активности субъекта обучения.

Исследуется место технологий обучения в предметном поле качества непрерывного образования, обобщены современные тенденции его развития для обеспечения качества жизни. Сделан вывод, что показатели качества образования направлены на реализацию целей образования и управления образовательными системами. Наряду с этим, обеспечение качества обучения ориентируется на достижение целей учащихся и бенефициаров образования как субъектов локальной социально-экономической среды.

Изложены теоретические подходы к определению понятия и структуры качества обучения студентов – будущих экономистов в процессе их профессиональной подготовки в вузе. Приведены определяющие критерии качества образования, с учетом директивных документов в сфере единого образовательного пространства ЕС. Сосредоточено внимание на конструировании «предметного поля качества» в обучении экономическим дисциплинам. Обоснованы методические инструменты обеспечения качества обучения, изложена характеристика средств обучения экономических дисциплин. Раскрыта роль субъектных и некогнитивных факторов качества обучения. Определена зависимость между показателями успеваемости студентов, их пониманием понятия качества обучения и собственной ответственности за уровни его достижения.

Приведено и обосновано авторское определение понятия «субъектные дидактические цели». Приведена структура желаемых учебных результатов с точки зрения студента. Рассматривается мотивационная основа согласованности целей и методов обучения, ожиданий студентов в профессиональной подготовке будущих экономистов, что обеспечивает оптимизацию учебного процесса и ориентируется на формирование ключевых компетентностей будущего специалиста.

Исследованы профессионально-, лично- и социально-ориентированные технологии обучения экономическим дисциплинам и их значение в обеспечении качества результатов профессиональной подготовки в системе непрерывного образования. Описаны системообразующие компоненты технологий управляемой результативности обучения. Значительное внимание уделено обоснованию управляемости результатов и компонентов «предметного поля» качества обучения. Представлена концептуальная модель технологии *Skate*-обучения («*Learning-skate*»).

Раскрыты технологические подходы к решению методологических и организационных вопросов контроля и обеспечения качества результатов обучения, адаптации активных методов обучения для проведения учебно-профессиональных

тренингов, обоснованы теоретические и методические основы организации тренинговых технологий обучения в процессе экономического образования.

Обоснованы концептуальные предпосылки эффективности тренинговых технологий для студентов высших учебных заведений экономического профиля, раскрываются основные вопросы организации и разработана методика учебно-профессиональных тренингов, возможностей их использования на различных этапах подготовки будущих экономистов к профессиональной деятельности.

Рассмотрены вопросы, связанные с проблемами обеспечения качества образования на муниципальном уровне. Установлено, что выбор технологий предметного обучения обуславливается спецификой уровней непрерывного образования, целей субъектов и бенефициаров образовательного процесса и педагогического мастерства учителя.

Ключевые слова: система непрерывного экономического образования, качество обучения, технологии обучения, профессионально-ориентированное обучение, профессиональная компетентность, субъектные дидактические цели, технологии управляемой результативности обучения, учебно-профессиональные тренинги, экономико-педагогическая модель непрерывного обучения.

Kovalchuk G. A. Theoretical and methodological foundations of technologies learning economic disciplines in lifelong education. – Manuscript copyright.

The thesis for the scientific degree of the Doctor of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.09 – Theory of learning. – Institute of NAPS of Ukraine, Kyiv, 2016.

The dissertation is focused on professionally oriented learning (training) technology of economic subjects and their importance to provide quality of learning in the system of lifelong education. There were characterized system-making components of technology of driven study performance implemented in modern institutions of economic education at different levels.

There were revealed technological approaches to quality assurance, adaptation of active learning methods for learning and production workshops; theoretical and methodological foundations of learning technologies in the learning process of economic education were held.

Conceptual foundations of efficiency of learning and production workshops were proved; the main questions of organization were revealed; the method of trainings on specialty and the possibilities of their using at different stages of preparation of future economists to practice were developed.

Keywords: Lifelong Learning – Life-long Education (LLL – LLE), the quality of learning, professionally oriented (training) technology of learning, professional competence, industrial training, knowledge management, subject didactic purposes, subject-activity approach in training, technology of driven study performance, economic and pedagogical model of training of future specialists.